

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний технологічний університет
Кафедра туристичного бізнесу та рекреації

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

ТЕМА: «Винна рекреація як напрямок розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України»

Здобувача/ки

Кожухар А.К.

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Керівник/ки

д.е.н., проф.. Меліх О.О.

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

К.е.н., ст.. викл Шекера С.С

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Кваліфікаційна робота допускається до захисту

Рішення кафедри від 07.06.2022 р., протокол № 11.

Завідувач кафедри ТБтаР _____

(підпис)

Олена МЕЛІХ

(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Одеса - 2022 рік

АНОТАЦІЯ **на кваліфікаційну роботу бакалавра**

Робота містить 87 сторінок, таблиці, рисунків, список літератури з найменувань, 1 додаток.

Метою виконання роботи є аналіз рекреаційного потенціалу, її видів та форм, пошук нових видів оздоровлення, розробка маршруту до рекреаційної зони.

Об'єктом аналізу, узагальнень і дослідження виступають різні види та форми рекреації.

Завданням роботи передбачено дослідити основні напрямки та види рекреації.

В роботі запропоновано новий вид рекреації - оздоровлення вином на виноробні.

За результатами виконаної роботи сформульовані висновки та рекомендації, розроблена модель рекреації, що застосовує енотерапію, розроблено маршрут на виноробню.

Отримані результати можуть бути використані департаментом туризму та курортів, туристичними компаніями, виноробнями для розширення додаткових послуг.

Рік захисту роботи - 2022

ANNOTATION **for a bachelor's degree**

The work contains 87 pages, tables, figures, bibliography of titles, 1 appendix.

The purpose of the work is to analyze the recreational potential, its types and forms, search for new types of rehabilitation, development of a route to the recreational area.

Different types and forms of recreation are the object of analysis, generalizations and research.

The task of the work is to explore the main directions and types of recreation.

The paper proposes a new type of recreation - wine recovery at wineries.

Based on the results of the work performed, conclusions and recommendations were formulated, a model of recreation using enotherapy was developed, a route to the winery was developed.

The results obtained can be used by the Department of Tourism and Resorts, travel companies, wineries to expand additional services.

Year of protection of work - 2022

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
(ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ)

Факультет	Технології вина та туристичного бізнесу
Кафедра	Туристичного бізнесу та рекреації
Ступінь вищої освіти	Бакалавр
Спеціальність	242 Туризм
Освітня програма	Міжнародний туризм

ЗАТВЕРДЖУЮ

Зав. кафедри ТБтаР

Олена МЕЛІХ

11 лютого 2022 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Анастасія Кожухар

Ім'я ПРІЗВИЩЕ

1. Тема роботи «Винна рекреація як напрямок розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України»

Затверджена наказом академії від 03/11/ 2021 наказ № 921-03

2. Термін здачі здобувачем закінченої роботи 06.06.2022

3. Вихідні дані роботи

Статистичні дані, сайти, підручники, монографії та наукові статті

4. Перелік питань, які потрібно розробити

4.1 Роль рекреації в регенерації сил людини

4.2 Рекреація як соціокультурний феномен. Типи рекреації. Рекреаційні цикли

4.3. Винна рекреація як нова форма оздоровлення і відпочинку у лікувально – оздоровчому туризмі

5. Перелік графічного матеріалу

Презентація до кваліфікаційної роботи (13 слайдів)

6. Консультанти по роботі, із зазначенням розділів роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1	
Роль рекреації в регенерації сил людини.....	9
1.1 Рекреація основні поняття та визначення.....	9
1.2 Рекреація як одна з головних форм продуктивного використання вільного часу людини.....	13
Висновки до 1 розділу.....	21
РОЗДІЛ 2	
Рекреація як соціокультурний феномен. Типи рекреації. Рекреаційні цикли.....	25
2.1 Рекреація як соціокультурний феномен.....	25
2.2. Історичний розвиток рекреації.....	29
2.3. Соціокультурні функції рекреаційної діяльності.....	32
2.4 Типи рекреації.....	34
2. 5 Класифікація рекреаційної діяльності.....	44
2.6. Поняття рекреаційного циклу.....	48
2.7. Поняття рекреаційної діяльності.....	52
2.8. Рекреаційні зони, їх види та правовий режим.....	66
Висновки до 2 розділу.....	69
РОЗДІЛ 3	
Винна рекреація як нова форма оздоровлення і відпочинку у лікувально – оздоровчому туризмі.....	71
3.1. Лікувально-оздоровчий туризм основні напрямки розвитку.....	71
3.2 Енотерапія як інструмент винної рекреації.....	73
3.3 Характеристика туристичної локації для запровадження винної Рекреації.....	76
3.4. Розробка туристичного маршруту для оздоровлення у напрямку Одеса-Миколаїв	79
Висновки до 3 розділу.....	80

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	82
ДОДАТКИ У ВИГЛЯДІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ	

ВСТУП

Необхідною умовою повноцінного людського життя, засобом компенсації напруги, відновлення сил, здоров'я, запасу енергії, всебічного розвитку духовного світу людини, а також умовою продовження суспільного виробництва поряд з відпочинком є такий вид діяльності як рекреація. На погляд найбільш повно відбиває сутність рекреації визначення, у якому рекреація сприймається як процес здійснення діяльності, здійснюваної на спеціалізованій території із залученням рекреаційних ресурсів, результатом якої є відновлення сил людини (рекреанта). Зі сказаного вище можна виділити об'єкт і суб'єкт рекреації. Сукупність природно-кліматичних та соціокультурних умов для рекреаційної діяльності людини – об'єкт рекреації, а рекреанти (люди), що ведуть рекреаційну діяльність – суб'єкт рекреації.

Сучасний стан розвитку економіки, що характерний змінюваністю економічних процесів, зростанням соціальної напруги, посиленням техногенного й антропогенного впливу на довкілля, значною інтенсифікацією трудових та інтелектуальних затрат в умовах динамічного виробництва, об'єктивно передбачає посилення уваги всього суспільства до рекреації.

Рекреаційна діяльність як об'єкт наукового вивчення має певні особливості функціонування: своєрідну «піонерну роль» в освоєнні регіону, високу трудо-, капітало- та екологічність, комплексність (тісні взаємозв'язок і взаємозалежність із обслуговуючими і суміжними з рекреацією галузями), високу територіальну локалізованість, значний «мультиплікативний» вплив на економіку регіону, на оптимізацію структури регіональних господарських комплексів.

Складність і багатогранність поняття рекреації, особливостей організації та функціонування рекреаційних зон потребують визначення підходів, відповідної логіки і застосування арсеналу методів їх дослідження.

Проте, незважаючи на наявність численних розробок у галузі методології та методики дослідження рекреаційної сфери (М. Долішній, В. Євдокименко, М. Крачило, М. Паламарчук, М. Пістун, В. Поповкін, В. Руденко, Д. Стеченко, О. Шаблій та ін.), залишається ще багато проблем щодо дослідження окремих аспектів, особливостей функціонування та регулювання розвитку рекреаційних зон.

Вивчення останніх має ґрунтуватися, передусім, на застосуванні міждисциплінарних підходів. Найважливішими серед них вважаємо наступні: системний, регіонально-цілісний, геокомплексологічний, соціоекологічний, історико-логічний.

Зосереджуючись на аналізі рекреаційної зони як об'єкта дослідження, можна визначити її як складну систему з поліієрархічною розгалуженою структурою, що характерна комплексністю і багатоаспектністю взаємозв'язків елементів, котрі належать до неї. Таке розуміння рекреаційної зони спонукає до її розгляду як окремого феномена і як інструмента в наукових дослідженнях із проблем рекреації.

Актуальність піднятої теми полягає в тому, що в наш час люди все більше піклуються про стан свого здоров'я та все частіше віддають перевагу лікувально-оздоровчим турам з метою лікування, SPA-оздоровлення, профілактики захворювань, післяопераційної реабілітації та інше. Сьогодні на розвиток лікувально-оздоровчого туризму робиться серйозна ставка, як на перспективну галузь бізнесу, зростання добробуту і зміцнення здоров'я громадян [1-3].

Мета роботи полягає в тому, щоб запропонувати та розглянути нові форми рекреації.

Завдання роботи:

- розкрити поняття та сутність рекреації;
- показати історичний розвиток рекреації;
- охарактеризувати соціокультурні функції рекреаційної діяльності;
- визначити типи рекреації;
- поняття рекреаційного циклу та співвідношення між ними.
- запропонувати та охарактеризувати новий вид рекреації

- Розробити маршрут з рекреаційною складовою

Розділ 1 Роль рекреації в регенерації сил людини

Значний внесок у дослідження проблеми розвитку і функціонування курортно-рекреаційної сфери та лікувально-оздоровчого туризму зокрема, зробили вітчизняні та зарубіжні дослідники Бабкін О. В., Бейдик О.О., Вітетнев О.М., Заваріка Г.М., Корнус А.А., Корнус О.Г., Кусков А.С., Новікова В.І., Петранівський В.Л., Рутинський М.Й., Стафійчук В.І. та інші. Питання розвитку регіонального ринку медичних послуг відображені в працях Герасимчук З., Мартусенко І., Шевчук І., Шевчук Л. та ін.

В сучасних умовах неухильно зростає роль рекреації як сфери, нейтралізуючої виробничі стреси, нервово-психічні навантаження, втому від монотонної праці, гіподинамію. Для регенерації сил і енергії людині необхідна зміна умов і форм діяльності (їх послідовності, навантажень, видів). Незадоволені рекреаційні потреби неминуче негативно позначаються на фізіологічному стані організму, стають однією з поширених причин психічних розладів. Відповідно виникає потреба у лікуванні, оздоровленні та проведенні вільного часу з метою розваг, що зумовлює постійний і випереджальний розвиток рекреації.

Дослідженнями явища рекреації займаються фахівці різних галузей знань - географи, біологи, психологи, екологи, медики, соціологи, економісти. У зв'язку з цим виникає проблема у визначенні кола понять, що відносяться до рекреації. Рекреація як така є одним з основних об'єктів дослідження таких наук, як рекреаційна географія, рекреалогія, рекреаційне природокористування і інших.

1.1. Рекреація основні поняття та визначення

У науковій літературі термін рекреація з'явився в США в кінці 90-х років XIX століття. Він з'явився тільки з введенням нормованого робочого

дня, другого вихідного дня, літніх відпусток. Рекреація, відповідно, це відновлення, оздоровлення і простір, де здійснюються ці види діяльності .

Рекреація у перекладі з польської мови *rekreacja* - відпочинок, з латині *recreation* – відновлення.

У сучасній літературі спостерігається перехід до нового бачення рекреації.

Але в зв'язку з цим виникають труднощі в визначенні поняття рекреації, що пояснюється рядом причин.

По-перше, тим, що не існує єдиного міжнародного термінологічного стандарту з даної тематики. У різних країнах панує істотно різне офіційне розуміння і тлумачення понять, термінів, пов'язаних з рекреацією і сферою дозвілля. По-друге, в нашій країні не існує єдиної законодавчої бази, в якій був би точно визначений круг основних понять, пов'язаних з рекреацією і індустрією дозвілля.

Слід розглянути різноманітні підходи західних та українських вчених до визначення поняття «рекреація».

Багато американських вчених розглядають рекреацію як вид дозвілльної діяльності. Джей Шиверс вважає, що єдиного універсального визначення рекреації не може бути і пропонує визначити її як “добровільне проведення дозвілля з метою задоволення або задоволення як засобу досягнення релаксації або відновлення організму”. Шиверс визначив п'ять груп рекреаційних концепцій:

1. Відносяться концепції, що роз'яснюють, коли відбувається рекреація, тобто рекреація як дозвілля. При цьому дозвілля і рекреація це не одне і теж. Дозвілля - це вільний час після роботи. А рекреація - це відновлення сил, і, що особливо важливе, самовираження. Рекреація може бути досягнута в ході дозвілльної діяльності, але вона набагато ширша. Рекреація - це поведінка, яка має місце незалежно від часу. Це

- спосіб збагачення часу, проведеного на роботі або в умовах стресу або як діяльність, що приносить релаксацію і відновлення сил.
2. Чому відбувається рекреація, тобто рекреація як результат основної мотивації. Ця концепція виходить з положення про те, що рекреація є самомотивуючою діяльністю, тобто здійснюється в ім'я себе самій, для отримання задоволення. Але в цьому випадку з рекреаційної діяльності повинні бути виключені освіта, робота, фізіологічні акти і ін., оскільки вони здійснюються або з метою підтримати існування, або отримати прибуток, хоча при цьому можуть супроводжуватися задоволенням і радістю. Мотивація при рекреації має характер внутрішньої спонуки, при роботі - зовнішнього. Робота - цілеспрямована витрата енергії для виконання певного завдання, яке працівник зобов'язаний виконати, тоді як рекреація - це витрата енергії тільки ради задоволення.
  3. Рекреація як свобода вибору. Суть цієї концепції можна виразити двома пропозиціями. Всі види діяльності, які можуть бути визначені як рекреація, мають одну загальну характеристику - людина бере участь в цій діяльності оскільки він хоче це робити, і сам, на свій власний розсуд, вибирає цю діяльність. Рекреація - це добровільна участь в будь-якій діяльності, що дає людині радість і задоволення, спонукуючи його до активних дій, відновлення фізичних сил і морального духу.
  4. Рекреація як активна діяльність, що є основною умовою відновлення організму. Регенерація тіла як відновлення рівноваги можлива тільки в атмосфері радості і щастя від активної фізичної діяльності.
  5. Рекреація як чеснота. Ця концепція виходить із сприйняття рекреації як корисної і благодіючої поведінки, кінцевим результатом якого є задоволення. Тобто будь-яка поведінка людини, соціально прийнятна чи ні, може нести в собі цінності рекреації, залежні від психологічної потреби індивіда і зв'язані з його етичними принципами, на основі яких задовольняються ці потреби.

Фахівці Центру досліджень політики національного туризму США визначають рекреацію як діяльність людей, що займаються творенням і персональним використанням вільного часу.

На думку Т.В. Ніколаєнко, відпочинок (рекреація) - будь-яка діяльність або бездіяльність, направлена на відновлення сил людини, яка може здійснюватися як на території постійного мешкання людини, так і за її межами.

У деякій літературі поняття рекреації і відпочинку розрізнялися, і основна їх відмінність полягала в тому, що рекреація - це частина вільного часу, пов'язана з відновленням сил людини на спеціалізованих територіях, в основному, за межами основного місця його мешкання. Щоб відпочинок став рекреацією, потрібно покинути межі свого безпосереднього місця мешкання і переміститися в якесь спеціалізоване місце, орієнтоване саме на відновлення сил.

Т.В.Ніколаєнко вважає, що в сучасних умовах таке розмежування понять втратило сенс. Терміни "відпочинок" і "рекреація" - синоніми: по суті, це декілька різні позначення одного і того ж явища. З просторової точки зору він виділяє два стандарти рекреації - пасивний і активний.

Під "пасивною рекреацією" розуміється відпочинок в межах свого основного проживання, пов'язаний з незначними переміщеннями в просторі; "активна рекреація" припускає значущі переміщення за межі основного місця проживання.

Н.В.Фоменко розглядає термін «рекреація» як процес відновлення фізичних, духовних і нервово- психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях.

П.О.Масляк дає загальне визначення рекреації та туризму - процес відновлення фізичних, духовних і нервово - психічних сил людини та її життєвого потенціалу шляхом певних заходів на основі відповідних установ

у вільний час. Але виділяє, що рекреація є більш широким і загальним поняттям, ніж туризм.

Підсумовуючи результати можна стверджувати, що до цього часу не має загальноприйнятого та узгодженого визначення поняття «рекреація».

У сучасній економічній літературі в термін «рекреація» фахівці вкладають значення відновлення сил, зміни діяльності, здійснення процесу відпочинку, тобто наповнюють його зміст елементами релаксації та регенерації. Рекреація розглядається як соціально - біологічний феномен, який тісно зв'язаний з проблемами здоров'я, дозвілля, розважальною сферою, туризмом, курортами та масовим переміщеннями людей під час відпусток. Всі ці проблеми виступають предметом для аналізу в різних областях науки, тому подолання розбіжностей з приводу семантики поняття «рекреація» - основна задача науки про рекреацію (рекреалогію). Дослідження рекреації та рекреаційної діяльності – один з найбільш молодих напрямків сучасної науки [4-11].

1.2 Рекреація як одна з головних форм продуктивного використання вільного часу людини

Рекреація як одна з головних форм продуктивного використання вільного часу людини - суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі. Недивлячись на цю особливість, слід зауважити, що найбільший вклад у її вивчення і розуміння вносить географія, у царині якої сформувалася потужний науко-вий напрям - географія рекреації і туризму.

Рекреація (фр. recreation, пол. rekreacja - відпочинок, від лат. recreatio - відновлення сил) - відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, витрачених людиною в процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів.

Рекреацію можна сприймати і як заплановану бездіяльність, яка здійснюється за чийось бажанням. У глибшому сенсі вона розглядається у зв'язку з емоційним досвідом та натхненням, що з'являється як наслідок рекреаційної дії. З іншого боку, рекреація може сприйматися як система ресурсів чи сервісу. І, врешті-решт, не буде помилкою розглядати рекреацію як будь-який тип або вид усвідомленого задоволення фізіологічних бажань і соціальних потреб особистості під час відпочинку.

Рекреаційна діяльність пов'язана з використанням ландшафтів і значних територій. І у цьому сенсі вона конкурує із сільським та лісовим господарством, рибальством, промисловістю, гірничою справою та іншими видами суспільної виробничої діяльності, де використовуються природні ресурси.

Розрізняють три форми використання часу, відведеного на рекреацію - туризм, лікування/оздоровлення та відпочинок. Для означення цього часу і видів діяльності, які відбуваються в його межах, будемо використовувати поняття "рекреаційно-туристичний", яке включає всю (чи майже всю) сукупність явищ і процесів, пов'язаних з відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб.

Саме туризм у сучасному світі сприймається як головна форма рекреаційної діяльності, перетворившись на потужну самостійну галузь нематеріального виробництва, яка задовольняє рекреаційні потреби.

Виникає логічне запитання про співвідношення семантичного навантаження наукових категорій "туризм" і "рекреація", оскільки дуже часто ці два поняття сприймаються і подаються в літературних джерелах як синоніми.

Досить поширеною є думка, що "рекреація" - поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини у її вільний від роботи час, який вона проводить поза своїм постійним помешканням, тоді як "туризм" - поняття вужче і глибше, оскільки цей процес супроводжується

споживанням відповідних послуг, тобто купівлею певної продукції/товару чи послуг і використанням ресурсного потенціалу території.

У Західному науковому світі дослідження рекреації тривалий час розвивалося незалежно від досліджень туризму. Традиційно туризм розглядався як комерційний економічний феномен, що базується на приватній основі. На противагу такому підходу рекреація і парки вивчалися як ресурс загальнодержавного використання і поширення.

Тому дослідження рекреації фокусувалося на державному секторі. Вивчалися проблеми управління незайманою природою, неринкове оцінювання й аналіз рекреаційного досвіду. Вивчення туризму носило більш прикладний характер, який зосереджувався на традиційному приватному секторі (наприклад, туристична індустрія). Досліджувалися моделі подорожей, туристичний попит, реклама і маркетинг.

Такий поділ між цими видами діяльності зберігався до початку 1980-х років. Нині він значно знівелювався. І все ж, існують думки, що "туризм здійснюється в межах рекреаційної основи", а прихильники іншої точки зору намагаються довести, що "рекреація - компонент туризму".

Та все ж реальність така, що вивчення туризму і рекреації розширилося і переплелось в понятійному апараті й методичному інструментарії. Разом із зміною суспільства і впливом суспільно-географічних чинників демаркаційна лінія між рекреацією та туризмом стала розмитою і нечіткою. Ті ж, хто намагається знайти різницю, можуть припустити, що рекреація апелює до такої особливості людської психіки, як покладання на свої сили, тоді як туризм обслуговує явно тих, хто шукає розваг без значного дискомфорту. Але й ці аргументи стають умовними, оскільки швидкими темпами розвивається екологічний туризм, який спирається на активний відпочинок, за якого комфортність є мінімальною.

Однак очевидно є зростаюча конвергенція між туризмом і рекреацією у площині теорії, діяльності і впливів, особливо із зростанням комерціалізації рекреації і розпорощенням обов'язків у рекреаційній сфері між державними і

приватними структурами. Разом із цим з'являється і необхідність розглядати рекреаційні і туристичні ресурси у комплексі як ресурси для різних видів діяльності під час дозвілля.

Таким чином, ми підійшли до зони впливу ще одного поняття - "дозвілля". На неупереджений погляд, це - родова до рекреації і туризму категорія, яка охоплює увесь вільний від роботи час і включає як рекреацію, так і туризм.

Важко не згодитися з тим підходом до розуміння дозвілля, який набув поширення в науковому світі. Під цим поняттям розуміється час впродовж якого індивідуум здійснює вибір і займається чимось добровільно.

В огляді значень поняття "дозвілля" доцільно виокремити три основні підходи до його вжитку:

1. часовий підхід, коли дозвілля розглядається як період часу, діяльності, стану інтелекту, в якому вибір є домінуючою рисою; у цьому сенсі дозвілля є формою вільного часу для особистості, простором для розвитку її здібностей, умінь і набуття навичок;
2. об'єктивний підхід, при якому дозвілля розуміється як протилежне роботі заняття, тобто це будь-який неробочий або той, що лишається після роботи, час;
3. суб'єктивний підхід, при застосуванні якого наголос робиться на якісних параметрах поняття, коли значна роль відводиться не стільки кількісним характеристикам (наприклад, кількість вільного часу), скільки особистісному сприйняттю дозвілля і його ролі, яке формується, зокрема, під впливом віросповідання й інших соціально-значущих рис; саме у цьому контексті слід розглядати дозвілля, яке може здійснюватися у будь-який час і визначатися характеристиками індивідуума та особливостями його світосприйняття.

З усього вищесказаного стає зрозумілим, що неможливо дати універсальні визначення дозвілля, рекреації і туризму, бо вони міняються в залежності від контексту і завдання дослідження. Загальне ж уявлення про взаємну підпорядкованість цих трьох понять може дати графічна логіко-

структурна модель, яка вказує на місце дозвілля, туризму і рекреаційної діяльності в життєвому циклі індивідууму (рис. 1.1).

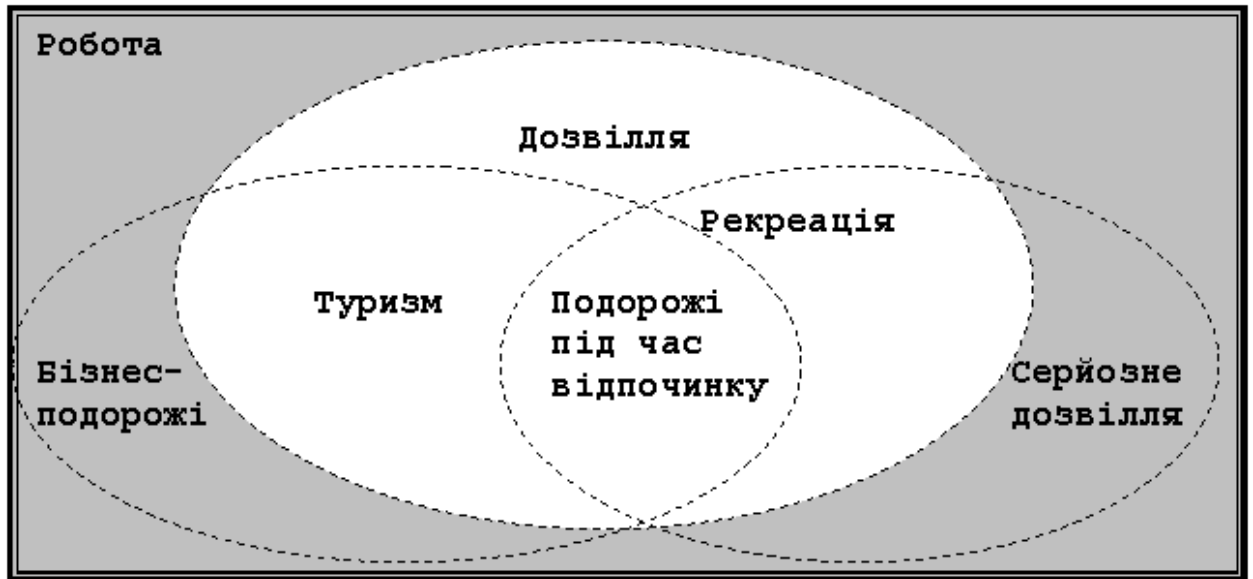

Рисунок 1.1. - Схема взаємного співвідношення між роботою, дозвіллям і рекреацією.

На схемі, зображеній на рисунку 1.1, є дві області перекриття роботи і дозвілля:

1. бізнес-подорожі або бізнес-тури, що розглядаються як зорієнтовані на ділові цілі подорожі, а це і відрізняє їх від мандрівок, які здійснюються на дозвіллі і мають на меті відновлення психофізичної енергії, здобуття нових знань і вражень тощо;
2. "серйозне" дозвілля, яке розглядається у сучасному світі як засіб самовдосконалення, самовираження та професійної реалізації. Йдеться про технічну творчість, здобуття нових знань і вміннями, які, з одного боку, є способом проведення вільного часу, а з іншого - можуть стати чинником професійного росту.

Зарубіжні й вітчизняні географи одностайні у виокремленні відмінностей між рекреацією і дозвіллям. Вони розглядають дозвілля як часове поняття, а рекреацію - як поняття про дію. Але є певні розбіжності у використанні власне поняття "рекреація".

Питання організації і проведення рекреації лише на перший погляд є простим та зрозумілим, бо кожна людина рано чи пізно, часто чи зрідка стикається із проблемами організації свого відпочинку. І по тому як людина у суспільстві реалізує власну потребу у відновленні психофізичної енергії можна говорити про ступінь розвитку самого суспільства та культурний рівень особистості.

Протягом тривалого періоду еволюції європейської або християнської цивілізації неодноразово змінювалося розуміння та усвідомлення як самої ролі рекреації у життєдіяльності людини, так і її соціально-економічних функцій.

Історія дохристиянської Європи дає сучасникам дві найяскравіші схеми організації людиною античного періоду власного вільного часу, які із певними видозмінами й доповненнями дійшли до наших часів - давньогрецьку та давньоримську.

У Давній Греції дозвілля було визначене як вивчення та споглядання найвищих цінностей світу - досконалості, краси, правди, знання, справедливості тощо. Це споглядання вимагало звільнення особистості від щоденної фізичної праці, що і дозволяло спрямовувати її зусилля у русло інтелектуальних, естетичних та громадянських зусиль. Це було можливо тільки за умови чіткої стратифікації давньогрецького суспільства. На разі лише еліта мала вільний час і одержувала можливість або створювати предмети матеріальної і духовної культури, або всотувати вже існуючі культурні цінності і досягати високого рівня духовності, тоді як нижчі соціальні прошарки повинні були працювати.

Серед давньогрецької еліти популярною формою організації дозвілля стали мандрівки як у межах Еллади, так і за її кордонами. Вони пов'язувалися із навчанням, пізнанням прекрасного (твори мистецтва, природні ландшафти тощо), ознайомленням з архітектурою, лікуванням, поклонінням релігійним святиням, участю в різноманітних змаганнях інтелектуального та спортивного характеру.

На відміну від давньогрецьких часів, організація власного дозвілля громадянами Римської Імперії чітко не вказувала на їх соціальний статус, а сприймалася, швидше за все, саме як час для відпочинку після певної роботи. Римляни інвертували давньогрецький ідеал дозвілля і перетворили його на функцію роботи. Саме в часи існування Римської Імперії закріпилися форми масової відпочинку і рекреації через спортивні змагання, ігри, бої гладіаторів тощо, які забезпечувалися правлячим класом і були розвагою для нього та для нижчих верств давньоримського суспільства. Організоване масове дозвілля стало однією з передумов продуктивної суспільної праці. І сьогодні актуальне гасло, яким керувалися давні римляни у своєму суспільному житті - "хліба та видовищ!".

Швидше за все, саме у давніх греків римляни запозичили любов до подорожей, яка підживлювалася сформованим імперським світоглядом. Розширення кордонів за рахунок постійних завоювань, усвідомлення величі держави, яка панувала над Середземномор'ям і більшою частиною Європи, спонукали заможних громадян Давнього Риму до подорожей, метою яких було знайомство із новими землями. Не останню роль при цьому відіграло і дорожнє будівництво, якому в Давньому Римі приділялася значна увага. В період розквіту Римської Імперії популярними були поїздки до Греції, Єгипту з метою поповнення знань, задля розваг і лікування.

Давньоримські уявлення про дозвілля як доповнення до роботи, її функцію домінують і в сучасний період. Власне рекреація, яка сприймається як відпочинок поза постійним помешканням, для західного європейця чи американця давно стала продовженням роботи - обов'язковий і традиційний відпочинок після робочого тижня із виїздом за межі постійного місця проживання (класичний "weekend" передбачає спілкування із природою), щорічна кількатижнева відпустка, яка, як правило, включає відносно тривалу і далеку подорож із певною рекреаційно-туристичною метою в межах країни, а то й за її кордонами.

Дослідники естетичного ставлення до природи в епоху античності переконані, що греки і римляни чутливо реагували на її красу, насолоджувалися спокоєм сільських ландшафтів і знаходили у них сховок від міської метушні. Поступово сформувалося стереотипне уявлення про ідеальний ландшафт, важливими елементами якого є розкішний луг, затінений лаврами і в'язами, струмок із прохолодною й чистою водою. Це - куточок, де панує вічна весна, де невідомі дощі й буревії, мороз і спека.

Таким чином, саме античність дала світові еталон ідеального місця для відпочинку, що знайшло своє відображення у творах мистецтва, і запропонувала класичну схему організації рекреації, головними складниками якої є втеча від міста, усамітнення і споглядання куточків "дикої" природи. Саме такий підхід у поєднанні із активним відпочинком останнім часом відроджує екологічний туризм.

Зовсім іншим духом пронизане ставлення до природи і дозвілля у ранньохристиянську епоху. Всі помисли людини тієї доби були звернені до прийдешнього світу, до "царства Божого". Вважалося, що гріх закрадається навіть у душу того, хто отримує естетичну насолоду від споглядання природної краси. Тому аскетизм на тривалий час стає моральною поведінковою нормою і сприяє зародженню руху самітників-анахоретів, найбільш характерного для східної гілки християнства на етапі його становлення.

Середньовічна рекреація була не лише часом відновлення психофізичної енергії, відпочинку, а й перетворилася на своєрідну соціальну "візитну картку", ставши надзвичайно витратною і показною у своїй розкоші. Таке сприйняття вільного часу, певною мірою, характерне і для наших днів. Але воно, переважно, стосується багатой аристократичної верхівки індустріального та постіндустріального суспільств.

Зовсім інше етичне підґрунтя дозвілля запропонували християнські протестантські течії. Духовною основою існування людини проголошується робота і служіння Богу. Відпочинок же розглядається як ледарство і марна

витрата часу. Саме ця релігійна доктрина стала невід'ємною етико-моральною нормою в часи промислової революції та формування індустріального суспільства і лишається істинною для значної частини населення й сьогодні.

Протестантська трудова етика розглядає роботу як основну мету життя, а роль рекреації зводиться до відновлення сил для того, щоб робота могла виконуватися ще краще. Така інтерпретація рекреації стала невід'ємною частиною індустріального і постіндустріального суспільств.

Протягом тривало історичного періоду дозвілля мало чітке значення і відіграло свою роль. У Давній Греції і Римській Імперії, в середньовіччі і пуританські часи було закладене етичне, естетичне і моральне підґрунтя використання вільного часу - сучасної рекреаційної діяльності. Її основою у кожному випадку було соціальне життя, яке формувало стереотип поведінки людини в її вільний час.

Сучасна рекреаційна діяльність набуває популярності через те, що вона оцінена не лише як знаряддя фізичного і духовного збагачення, а й тому, що перетворилася на обов'язковий модний атрибут людини, що здобула певного успіху у житті і, що є найголовнішим, приносить прибуток, ставши потужним сектором індустрії.

На зміну епосі створення культури прийшла епоха її масового споживання; на зміну епосі завоювання і підкорення природи прийшла епоха її збереження. І культура, і природа, точніше, об'єкти культурної атракції і привабливі для відпочинку природні ландшафти стали товаром, а рекреація, туризм перетворилися на акт споживання цього товару [12-15].

Висновки до розділу 1

1. Надзвичайно складно запропонувати універсальні визначення понять "дозвілля", "рекреація" і "туризм", оскільки їх семантичне наповнення міняється в залежності від контексту і завдань конкретних досліджень;

2. Дозвілля доцільно інтерпретувати як часове поняття, а рекреацію і туризм - як поняття про дію, спосіб організації вільного від роботи часу;
3. підґрунтя сучасної рекреаційної діяльності і уявлення про її доцільність, необхідність і способи реалізації закладене в давньогрецькі і давньоримські часи;
4. В епоху античності сформувалося уявлення про ідеальний для відпочинку ландшафт, яке з певними видозмінами дійшло до наших днів;
5. Прагнення людини отримати якісний відпочинок стало головним чинником формування потужної індустрії туризму;
6. Рекреація і туризм - акт індивідуального споживання культурних надбань людства й естетико-енергетичного потенціалу природних атракцій.

Під назвою «рекреаційні ресурси» розуміють особливі природні зони, які поєднують у собі унікальність, можливість покращити здоров'я та водночас подивитись щось цікаве. В цілому це можна назвати ідеальним проведенням часу, коли ви відпочиваєте від міської метушні, займаєтеся приємними вам видами спорту, будь то неквапливі прогулянки або скелелазіння, оглядаєте пам'ятки, набираєтеся вражень і здоров'я на рік уперед. Велику роль тут відіграє гармонія між первозданною природою та створеними людиною комунікаціями, які забезпечують максимальний комфорт. Наприклад, усім відомі санаторії чи дитячі табори – це також рекреаційні ресурси. Але сьогодні вибір у цій сфері відпочинку значно розширився.

Перш ніж вибирати, куди вирушити, варто зрозуміти, якими є ваші рекреаційні цілі, тобто що саме ви хочете отримати від відпочинку. Це може бути:

1. Оздоровлення. Спеціалізовані санаторії, гарячі джерела, мінеральні води – вибір дуже широкий.
2. Поліпшення фізичної форми. Серфінг, скелелазіння, піші прогулянки.

3. Розширення кругозору. Прогулянки великими містами, знайомство з культурою інших країн та народів, вивчення історичних чи унікальних природних об'єктів та інших визначних пам'яток.
4. Нові враження. Сплав на байдарках, піші переходи, екстремальні види спорту.

Звичайно, рекреаційні цілі практично неможливо виділити у чистому вигляді, адже більшість об'єктів туризму поєднують у собі кілька особливостей, і навіть звичайні готелі сьогодні пропонують широку екскурсійну програму.

З погляду рекреації можна назвати такі види ресурсів:

1. Береги морів, річок та озер. Але йдеться тут не про звичне «повалитися на пляжі», а про такі види спорту, як плавання, серфінг, дайвінг, дослідження островів.
2. Гірські річки. Тут організується сплав на байдарках, який дозволяє не тільки зміцнити здоров'я та м'язи, але й захопитись величчю та могутністю природи.
3. Гори. Чисте повітря, чудові краєвиди, скелелазіння, прогулянки, лижі та сноуборд: нудьгувати тут точно не доведеться, але потрібна хоча б мінімальна фізична підготовка.
4. Ліси. Саме в таких зонах розташована більшість російських санаторіїв. Відпочинок тут доступний всім, оскільки пересування місцевості не становить особливих проблем.
5. Культурно-історичні центри. Такий вид відпочинку цікавий тим, чиї рекреаційні цілі - це переважно ознайомлення з традиціями, історією, культурою міст. Маса нових вражень та розширення кругозору забезпечені.
6. Стародавні споруди: замки, катакомби, різноманітні укріплення. Як правило, такі об'єкти знаходяться за межею міста та пропонують як вивчення історії, так і відпочинок на природі.

7. Релігійні комплекси. Монастирі та інші православні центри не просто відчиняють двері для екскурсантів, але пропонують пожити поруч або навіть на території об'єкту, познайомитися і з історією цього місця, і з життям тих, хто присвятив себе служінню релігії. Такі тури цікаві не лише глибоко віруючим людям, а й усім, хто хоче змінити обстановку та дізнатися про щось нове.

Розділ 2 Рекреація як соціокультурний феномен. Типи рекреації. Рекреаційні цикли

2.1 Рекреація як соціокультурний феномен

У наукових розробках продовжується процес конкретизації терміну «рекреація». Разом з тим методично чітко виявлено, що йдеться про матеріальні елементи, які створюють умови для ефективної діяльності соціальної сфери суспільного життя та природно-ландшафтні умови. Враховуючи сказане вище, ми пропонуємо таке тлумачення категорії «рекреації».

Отже, рекреація – це система об'єктів та умов з виробництва послуг, які сприяють відтворенню працездатності населення на основі рекреаційних ресурсів, забезпечують нормальні умови життя і трудової діяльності місцевого населення.

Рекреація охоплює і об'єкти проживання на основі приватного сектора, харчування, побутового обслуговування рекреантів, транспорту, зв'язку, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, освіти, культури і мистецтва, діяльність яких спрямована на задоволення потреб рекреантів, забезпечення їх життєдіяльності, духовного та інтелектуального розвитку.

Багато спільного є між поняттями «рекреація» і «сфера обслуговування», наприклад, одне й те ж функціональне призначення – надання послуг населенню. Але, разом з тим, існують відмінності: сфера обслуговування – це галузевий поділ, а рекреація – це територіальний підхід до її розвитку.

У сучасних наукових розробках відсутнє єдине визначення згаданих категорій, триває процес уточнення їх структури і функцій. Але жодна з цих категорій не підміняє одна одну.

Великий інтерес викликає питання класифікації видів рекреації та побудова її структурної моделі. Поділ рекреації на окремі ланки дає змогу глибше вивчити її роль у соціально-економічному розвитку регіонів і тим

самим виявити вплив на розширення і підвищення ефективності господарської діяльності регіону.

У процесі дослідження місця рекреації в соціально-економічному розвитку регіонів потрібно дослідити всі її складові. Питанню ролі й функцій окремих ланок рекреації у суспільному процесі присвячено чимало наукових робіт, зокрема, виділимо праці економістів – В. Кравціва, М. Лесечко, Н. Недашківської, О. Шаблія; архітекторів – М. Габреля, Б. Посацького, Т. Панченка, Я. Тараса, Г. Шульги; географів та біологів – М. Голубця, Г. Гуцуляка, С. Генсірука, В. Кучерявого. Автори по-різному розглядають класифікацію видів рекреації, обґрунтовують критерії її розмежування .

Рекреація перебуває в постійному взаємозв'язку з сферами матеріального виробництва та виробничою інфраструктурою. Цей взаємозв'язок має різнобічний характер. Соціологи, розглядаючи розвиток різноукладності в суспільстві, окреслюючи соціальні характеристики укладу та багатокладність ставлять у центр людину, її інтереси та потреби всебічного якісного задоволення. Саме в цьому полягає соціальна сутність і характер функціонування кожного укладу та місце рекреації. Економісти дотримуються принципів, які використовуються при поділі економічної сфери – матеріального виробництва чи невиробничої сфери, тобто класифікують рекреацію залежно від ролі її окремих структурних підрозділів у створенні суспільного продукту .

Рекреація належить до виробничої сфери і кінцевим її продуктом є виробництво послуг. Не зупиняючись на класифікації, запропонованій спеціалістами економічної сфери, зазначимо, що таке розмежування та віднесення рекреації до сфери виробництва, на наш погляд, є недоцільним, оскільки усі заклади рекреації належать до соціальної інфраструктури.

При класифікації рекреації чимало авторів виділяють зелений туризм, тобто сукупність об'єктів, що створюють умови для оздоровлення суспільства в сільській місцевості. До неї належать заклади приватної рекреації, що організована на основі приватного житлового фонду. Вони

повинні бути виділені в самостійну групу, оскільки відрізняються від інших видів рекреації. Категорія «зелений туризм» на сьогодні дуже поширена в науковій літературі, хоча різні автори дають їй неоднозначне тлумачення.

На нашу думку, під зеленою рекреацією варто розуміти систему організацій, підприємств і служб, які займаються спеціалізованим обслуговуванням відпочиваючих. До них мають належати також служби, які забезпечують ефективне функціонування, ремонт і відтворення рекреаційних об'єктів, пересування рекреантів тощо. До неї входить: транспорт, зв'язок, помешкання, ремонтна служба, автотехнічне та інформаційне обслуговування. Виходячи зі сказаного, вважаємо, що рекреація умовно поділяється на виробничу (об'єкти та споруди), соціальну (мешканці та обслуговуючий персонал) та інституціональну (інформаційні служби) частини.

Запропонована класифікація рекреації не претендує на вичерпність і безальтернативність. Кожна ланка рекреації містить ті складові, які об'єднуються між собою за функціональним призначенням. Так, комунально-побутова складова рекреації об'єднує: сферу побуту, харчування, торгівлю. Основна її функція полягає в задоволенні комунально-побутових і природно-фізіологічних потреб рекреантів. Складова інженерного облаштування та захисту довкілля об'єднує: газо-, електро-, водопостачання та водовідведення, дороги, охорону довкілля (запровадження системи контролю за санітарним станом сільських населених пунктів, дотримання санітарних норм і правил господарювання).

Соціальна складова рекреації об'єднує: культуру та мистецтво, культові споруди, охорону здоров'я, фізичну культуру та спорт. Її функція полягає в розвитку та задоволенні пізнавальних, духовних потреб рекреантів, охороні і зміцненні здоров'я.

Комунально-побутове, інженерне облаштування та захист довкілля, а також соціальна складові рекреації належать до тих сфер життєзабезпечення, які розвиваються відповідно до вимог сьогодення. Функціонування об'єктів

рекреації нових форм сприяють розвитку сфери платних послуг і відповідно підвищують вимоги рекреантів до їх якості. Тут зростає роль науки, посилюється її інтеграція з рекреацією.

Основними завданнями структурних елементів рекреації є:

- у сфері комунально-побутового обслуговування рекреантів:
- реформування та функціонування комунальної служби;
- благоустрій населених пунктів і вуличної мережі;
- розвиток сучасної телекомунікаційної системи;
- розвиток діяльності територіальних громад;
- у сфері інженерного облаштування і охорони довкілля:
- розвиток газових мереж;
- водо- та електропостачання, водовідведення;
- будівництво доріг із твердим покриттям;
- запровадження ефективної системи контролю за санітарним станом, дотримання санітарних норм і правил господарствами.
- у соціальній сфері:
- будівництво та реконструкція об'єктів соціально-культурного призначення;
- функціонування програми медичного обслуговування рекреантів;
- розвиток гуманітарної сфери регіону;
- соціальний захист місцевих мешканців та рекреантів.

Отже, під рекреацією регіону розуміємо систему організацій та умов із виробництва рекреаційних послуг, які забезпечують процес відтворення працездатності рекреантів, не погіршуючи умов життя і праці місцевих мешканців.

Головною ціллю розвитку рекреації є:

- підвищення рівня розвитку соціальної інфраструктури;
- формування системи обслуговування населення і рекреантів широким асортиментом високоякісних послуг і створенням нових робочих місць;
- запобігання подальшій деградації населених пунктів і територій.

2.2. Історичний розвиток рекреації

Реформування суспільного виробництва, зміна характеру праці, збільшення вільного часу, поліпшення екологічної ситуації та багато інших процесів визначають значні масштаби розвитку сфери рекреації. Так, у структурі споживання жителів промислово розвинутих країн видатки на відпочинок і освіту на 18 % перевищують затрати на купівлю продуктів харчування і 2,3 рази – видатки на купівлю одягу і взуття. Відпочинок належить до потреб, від яких неможливо відмовитися.

Рекреація – необхідна умова життя людини, засіб компенсації напруження. Відтворення працездатності населення є відносно новою сферою міждисциплінарних досліджень (економічних, географічних, соціологічних, математичних, медичних та інших). У зв'язку з цим виникла необхідність уточнення поняття «рекреації» та визначення її ролі у соціально-економічному розвитку регіону. Для вирішення поставленої задачі було використано основні прийоми абстрактно-логічного методу, зокрема індукція і дедукція, аналіз і синтез, аналогія, зіставлення, сходження від абстрактного до конкретного та системно-структурний аналіз.

Категорія «рекреація» отримала найбільш широке поширення в регіональній економіці. У науковій літературі трапляється різне трактування цього терміну. Зокрема, ототожнення поняття «рекреація» з поняттям «оздоровлення», інші – з поняттям «відпочинок». Крім цього, термін використовується для характеристики галузі національного господарства, пов'язаної з освоєнням території для відпочинку, лікування (реабілітації) і туризму, скерованої на розвиток, відпочинок і оздоровлення, вдосконалення і розвиток особистості.

Відповідно до того, що існують різні визначення поняття «рекреація» змінюється й сама сфера аналізу. В одних випадках аналізується розвиток окремих типів рекреаційних об'єктів, в інших – досліджується

функціонування певних підсистем, а ще в інших – визначається стан і шляхи розвитку визначеної частини матеріальної бази рекреації. Хоча визначення рекреації в літературі значно диференційоване, однак всі дослідники виходять з того, що це поняття характеризує свідомо створювані людиною загальні умови, які забезпечують відтворення працездатності населення.

Саме зростання ролі загальних умов організації рекреаційної галузі стало основним моментом для широкого її вивчення. В останні десятиріччя щодо сутності рекреації у науковій літературі побутує думка, що до неї варто відносити природно-ландшафтні умови та матеріальні речі. Виходячи зі сказаного вище, під рекреацією треба розуміти цілісний природно-функціонуючий об'єкт, діяльність якого створює загальні умови соціально-економічного розвитку. До рекреації треба віднести ті об'єкти, функціонування яких створює загальні умови суспільного відтворення та соціальної діяльності. Причому сукупність цих об'єктів не є незмінна. У міру суспільного розвитку ця сукупність об'єктів постійно змінюється і доповнюється, оскільки підвищується роль загальних умов.

Виділяють такі основні суспільні функції рекреації, як медико-біологічна, соціально-культурна, економічна і політична. В економічній групі головне місце займає відтворення робочої сили. Рекреація зберігає суспільно необхідний час, а також є формою попиту на послуги, що визначає формування інших сфер господарської діяльності.

Рекреація виконує й економічні функції прискорення розвитку господарської структури певної території; розширення сфери зайнятості; вплив на структуру грошового балансу населення; збільшення іноземного туризму та отримання валюти.

Економічні параметри рекреації визначаються так:

— рекреація належить до невиробничої сфери. Економічний ефект від рекреаційної діяльності проявляється в закладах лікування, відпочинку і туризму, а також на рівні національного господарства країни в зростанні валового суспільного продукту.

— рекреація тісно пов'язана з природним середовищем, вона розвивається на стику економіки і соціальної сфери, а також екології;

— економічні параметри рекреації тісно пов'язані з видом рекреаційного ресурсу і, відповідно, з економічними характеристиками стану рекреаційних районів.

Цей зв'язок виражається системою показників (пропускна здатність рекреаційних територій, витрати лікувальних ресурсів на один людино-день, навантаження і рекреаційна місткість курортної місцевості, рівень комфорту).

У зв'язку з тим, що розвиток рекреації має явно виражений територіальний характер, вона забезпечує розвиток певної території, або організовує її взаємозв'язок з іншими регіонами.

Рекреація — вид діяльності, який має чітко виражену природно-ресурсну орієнтацію. Природні ресурси є провідним фактором, який визначає рекреаційне використання території. Від того, яким набором природних ресурсів володіє територія, залежить організація видів і форм рекреаційної діяльності.

Поняття «природні ресурси» і «природні умови» широко використовуються в науковій літературі. Суть цих термінів розкривається при розгляді відповідних елементів природи в певному відношенні до інтересів і потреб суспільства. Під природними ресурсами в сукупності з природними умовами розуміють весь навколишній матеріальний світ, взятий по відношенню до людського суспільства.

Рекреаційні умови — це сукупність компонентів і властивостей природного середовища, які сприяють рекреаційній діяльності. Особливості ландшафту і клімату, наявність джерел лікувальних мінеральних вод, багатство і різноманіття рослинного і тваринного світу, природні можливості для занять спортом, мисливством, рибальством і т.д. визначають ступінь сприятливості розвитку тих чи інших форм рекреаційної діяльності.

В рекреаційній географії склались три основні типи оцінки природних рекреаційних ресурсів: медико-біологічний, психолого-естетичний і технологічний. Медико-біологічна оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини. Провідну роль тут відіграє клімат. Розроблено ряд методик, які дозволяють оцінити комплекс кліматичних факторів з урахуванням їх впливу на стан організму людини. Сформульовані критерії оцінки і розроблені параметри оцінкових шкал градацій. Виходячи з температури повітря, загальної хмарності і швидкості вітру виділені два класи погоди — сприятлива і комфортна. Керуючись бальними шкалами розроблених таблиць і враховуючи кліматичні умови конкретного регіону, визначається імовірна кількість днів зі сприятливими класами погоди, що особливо важливо для вибору місць організації рекреаційних занять різної тривалості.

2.3. Соціокультурні функції рекреаційної діяльності

Рекреаційні послуги, є основною продукцією рекреаційної галузі. Таким чином, рекреаційно-географічна діяльність є постійним процесом створення і споживання матеріальних і духовних цінностей, які необхідні для відновлення і вдосконалення фізичних і моральних сил людини у вільний час який виявляється у просторовому переміщенні потоків людей, речей, енергії та інформації, в періодичних змінах властивостей окремих територій .

Рекреаційна діяльність спрямована на задоволення потреб рекреантів, виконує ряд суспільних функцій, які можна трактувати як: медико-біологічну, соціально-культурну, економічну та політичну. Медико-біологічна функція — полягає в санаторно-курортному лікуванні і оздоровленні. Оздоровлення через туризм — один із шляхів вирішення проблеми зняття виробничо-психологічного втомлення людини. Хоча це не єдиний шлях планування майбутніх міст та поселень, які б зрівноважили взаємодію людини з навколишнім середовищем у міських умовах.

Соціально-культурна функція — це провідна функція рекреації. Культурні, або моральні потреби, — це потреби, пізнання навколишнього світу і свого місця в ньому, пізнання змісту та призначення свого існування. широкі можливості для духовного спілкування людини з природними, культурно-історичними та соціальними цінностями не тільки своєї країни, але й всього світу. Серед економічних функцій рекреаційної діяльності головне місце займає відтворення робочої сили. Завдяки рекреації підвищується інтерес трудящих, до праці, збільшується тривалість періоду збереження повноцінної працездатності, що веде до збільшення фонду робочого часу внаслідок скорочення захворювань, підвищення життєвого тону людей. З економічної точки зору важлива роль рекреації, як нової форми споживчого попиту товарів і послуг, що призводить до формування цілої сфери відпочинку.

Оздоровлення через туризм — один із шляхів вирішення проблеми зняття виробничо-психологічної втоми людини. Хоча це не єдиний шлях. Важливим є також планування майбутніх міст та поселень, які б зрівноважили взаємодію людини з навколишнім середовищем у міських умовах та ін.

Соціально-культурна функція — це провідна функція рекреації. Культурні, або моральні потреби, — це потреби пізнання в широкому розумінні, пізнання навколишнього світу і свого місця в ньому, пізнання змісту та призначення свого існування. Широкі можливості для духовного спілкування людини з природними, культурно-історичними та соціальними цінностями не тільки своєї країни, але й всього світу дає туризм.

Серед економічних функцій рекреаційної діяльності головне місце займає відтворення робочої сили. Завдяки рекреації підвищується інтерес людей до праці, збільшується тривалість періоду збереження повноцінної працездатності, що веде до збільшення фонду робочого часу внаслідок скорочення захворювань, підвищення життєвого тону людей. З економічної точки зору важлива роль рекреації, як нової форми споживчого

попиту товарів і послуг, що призводить до формування цілої сфери господарської діяльності, яка розширює асортимент продукції традиційних галузей промисловості і сільського господарства.

Важливими також є такі функції, як: прискорення розвитку господарської сфери певної частини території країни, збільшення зайнятості населення за рахунок рекреаційного обслуговування і в галузях, пов'язаних з рекреацією, поліпшення структури балансу грошових доходів населення.

2.4 Типи рекреації

Типізації територіальних рекреаційних систем (ТРС) присвячені дослідження багатьох науковців. Так, І.В.Зорін, В.С.Преображенський, Ю.О.Веденін виділили типи ТРС за трьома ознаками:

- 1) функціями рекреаційної діяльності (лікувальний, спортивний, пізнавальний);
- 2) ступенем співвідношення в організації відпочинку незміненої природи і технологічних систем (урбанізований із підтипами міста-курорти, міста-екскурсійні центри, дачні селища; неурбанізований із підтипами прогулянкові парки, спортивні парки, мисливські (риболовні) парки, архітектурно-історичні парки);
- 3) територіальною орієнтацією (світового, всесоюзного, міжагломераційного, міського значення).

Беручи за основу попередню типологію, В.І.Павлов, Л.М.Черчик розрізняють ТРС за:

- 1) основними напрямками рекреаційної діяльності (лікувальний, оздоровчо-спортивний, пізнавальний);
- 2) значенням (регіональний, загальнодержавний, міжнародний);
- 3) часом проведення рекреаційних занять (довготривалої та короткотривалої рекреації);
- 4) ступенем віддаленості від споживачів (ближні, віддалені).

О.О.Любіцева зазначає, що територіальні рекреаційні системи можуть бути «різного масштабу, спеціалізації (залежно від співвідношення основних структурних елементів) та рівня концентрації туристсько-рекреаційних ресурсів і мати різний ступінь атрактивності в туристичну діяльність» і від цього залежить «наявність, обсяг та структура попиту, зафіксованого внутрішніми та міжнародними туристичними потоками».

При систематиці рекреаційної діяльності О.Г.Топчієв і Ц.Ван, додатково характеризуючи її за мотивацією населення до рекреаційних послуг (духовна, пізнавальна, фізіологічна, розважальна, економічна) та регулярністю попиту на ці послуги (постійна, сезонна, епізодична), виділяють 18 видів і 10 підвидів всередині трьох типів:

- 1) організований відпочинок;
- 2) неорганізований відпочинок;
- 3) туризм.

Через площу поширення територіальних рекреаційних систем проявляється така їх властивість, як ієрархічність – віднесення до певного таксономічного рангу, підпорядкованість нижчих рангів вищим. Найбільшою площею поширення ТРС (таксоном найвищого рангу) ми вважаємо макрорегіон – максимальна територія, на якій розміщується конкретна ТРС. Це можуть бути або материки, частини світу, океани, або їх поєднання, або найбільші таксономічні одиниці рекреаційно-географічного районування світу (за П.М.Зачиняєвим, М.С.Фальковичем із доповненнями О.О.Бейдика) – Європейський, Північноамериканський, Центральноамерикансько-Карибський, Південно-американський, Азіатський, Африканський, Австралійсько-Океанійський, Антарктичний макрорегіони. Менші за територіальним охопленням є мезорегіональні ТРС, що включають площі кількох країн, причому в різних варіантах поєднання. Загальнодержавні ТРС співпадають із межами країни, а регіональні – із територією її адміністративних одиниць (зокрема, АР Крим і адміністративних областей України).

Поширення ареальних ТРС не співпадає з межами адміністративно-територіального поділу, а залежить від спеціалізації ТРС і відповідності певних видів рекреаційної діяльності конкретним площам. У даному разі мова йде про рекреаційні території – «частину земельного фонду, що відводиться для організації туризму, лікування та відпочинку». Однак не кожна рекреаційна територія є територіальною рекреаційною системою, бо даного статусу вона набуває лише тоді, коли починає задовольняти всім вимогам до базової моделі ТРС.

Найменшими за територіальним охопленням, а відтак таксоном найнижчого рангу, є локальні системи.

За рівнем атрактивності (привабливості) територіальна рекреаційна система може мати світове (міжнародне), національне або місцеве значення, коли вона:

1. задовольняє рекреаційні потреби і запити, відповідно, міжнародної спільноти та представників багатьох держав, населення країни або жителів регіону, мешканців даної місцевості та конкретного населеного пункту;
2. володіє рекреаційними ресурсами, відповідно, унікальними та визначними, цінними та значними або будь-якими;
3. може надавати послуги та забезпечена інфраструктурою відповідних стандартів і рівня у достатніх для функціонування обсягах.

Вплив середовища проявляється у формуванні ТРС урбанізованих (на базі міських поселень), руральних (у сільській місцевості), міжпоселенських (у природному середовищі, не зайнятому населеними пунктами) та комбінованих (для яких характерно поєднання в різних варіантах попередніх типів).

За ступенем сформованості ТРС можна поділити на сформовані, започатковані та неврівноважені.

Сформована територіальна рекреаційна система, що характеризується розвинутістю всіх підсистем та їх збалансованістю між собою, «за

сприятливих умов – високого рівня взаємопов’язаності між складовими, рекреаційної спеціалізації території, в межах якої розташована дана ТРС – може стати територіально-рекреаційним комплексом (ТРК)». «Із суспільно-географічних позицій ТРК сприймається як однорангова із сільськогосподарським, транспортним або промисловим комплексом територіально-господарська система, яка виступає «ядром» економіко-географічного району з рекреаційною спеціалізацією. При цьому будь-який ТРК розуміють як ТРС, але не навпаки».

У ТРС, яка тільки започаткована, деякі підсистеми можуть бути недостатньо розвинуті, знаходитися на початковому етапі розбудови. Але, якщо складові ТРС не збалансовані між собою та розвиток однієї або кількох підсистем суттєво відрізняється від інших, мова йде про неврівноважену ТРС. Гармонізація між усіма компонентами системи в ідеалі полягає в однаковому ступені їх розвинутості, у протилежному разі маємо цей третій тип ТРС за сформованістю. Тут небезпечними є як недостатній, так і надмірний розвиток однієї із підсистем по відношенню до інших, адже у першому випадку йдеться про неможливе повноцінне функціонування системи у повному обсязі через відсутність потрібного рівня однієї із складових, а в другому – значна частина надмірно розвинутої підсистеми залишається нереалізованою через те, що інші складові не можуть забезпечити відповідний рівень функціонування, а це призводить до збитків.

Така специфічна властивість рекреації, як ритмічність, сприяє формуванню різних за періодичністю функціонування ТРС: постійні (цілорічної дії), сезонні (циклічно функціонують повноцінно лише в певні періоди), тимчасові (виникають за потреби, не притаманні тривалість і циклічність дії).

Рекреацію за тривалістю можна поділити на короткочасну та довготривалу, а відтак і виділити два відповідних типи ТРС. Якщо короткочасна рекреація в основному територіально обмежується приміською зоною у радіусі одно-двогодинної пішохідної або транспортної доступності

та пов'язується із поверненням на ночівлю у місця постійного проживання, бо являє діяльність у вільний час у кінці тижня або доби, то довготривала рекреація, що здійснюється під час відпустки або пенсійного вільного часу, територіально практично не обмежена і за своїм змістом часто співпадає із туризмом через ночівлю поза місцем постійного проживання.

При типізації територіальних рекреаційних систем обов'язково виділяють типи за функціональною ознакою (спеціалізацією, призначенням, у нашому випадку – метою діяльності), бо кожна ТРС характеризується «функціональною цілісністю (стан підсистем визначається соціальною функцією системи у цілому)». Однак існує кілька підходів до здійснення типізації за цією ознакою.

Традиційним («класичним») вважається підхід І.В.Зоріна, В.С. Преображенського, Ю.О.Веденіна, коли за функціями рекреаційної діяльності виділяються 4 типи ТРС:

- 1) лікувальний із кліматичним, грязьовим, бальнеологічним підтипами;
- 2) оздоровчий із купально-пляжним, прогулянковим підтипами;
- 3) спортивний із риболовно-мисливським, змагальним, туристським підтипами;
- 4) пізнавальний із культурним, природним підтипами.

В.І.Павлов і Л.М.Черчик пізніше доопрацювали цю типологію та, виокремивши нові підтипи, запропонували такі 3 типи:

- 1) лікувальний із клімато-лікувальним, бальнеологічним, грязе- та озокерито-лікувальним, водолікувальним, фітолікувальним підтипами;
- 2) оздоровчо-спортивний із стаціонарно-оздоровчим, спортивно-оздоровчим, комбінованим підтипами;
- 3) пізнавальний із екскурсійним або туристично-пізнавальним, туристичним діловим, туристичним комерційним підтипами.

Подібним є і підхід І.В. Смаля, який виділяє вісім функціональних типів ТРС:

- 1) рекреаційно-лікувальний – запобігання й профілактика хронічних захворювань, покращання кровообігу й дихання, підвищення обміну речовин і виведення шлаків з організму людини;
- 2) рекреаційно-оздоровчий – зміцнення здоров'я людини і профілактика захворювань;
- 3) рекреаційно-спортивний – зміцнення здоров'я людини і реалізація частини її соціальних запитів (визнання, саморозвиток, самореалізація тощо) через організацію туристичних походів і експедицій різного ступеня складності;
- 4) рекреаційно-пізнавальний – задоволення цілої низки соціальних запитів і потреб особистості: процес пізнання та отримання нових знань і вражень; естетична насолода; спілкування з природою й однодумцями тощо;
- 5) рекреаційно-розважальний – активізація і пробудження життєвих сил людини, отримання нових відчуттів і можливість насолодитися ними;
- 6) рекреаційно-відновлювальний – відновлення психофізичної енергії в межах тижневого циклу життєдіяльності особистості;
- 7) рекреаційно-сакральний – духовний саморозвиток людини, пізнання нею найвищих цінностей буття, пошук шляху внутрішнього самоочищення і прийняття Бога;
- 8) рекреаційно-виробничий (або агро-рекреаційний) – пов'язаний з «другим житлом» або дачею, де разом і відпочинком людина займається фізичною працею і сільським господарством. О.Г.Топчієв і Ц.Ван систематику рекреаційної діяльності здійснили, на наш погляд, із позицій організаторів рекреаційних послуг:
  - 1) організований відпочинок:
    - а) курортно-лікувальний;
    - б) курортно-оздоровчий;
    - в) спортивно-оздоровчий;
  - 2) неорганізований відпочинок:
    - а) індивідуальний та сімейний;

- б) груповий;
- в) масовий;
- 3) туризм:
  - а) пізнавальний (краєзнавчий; регіональний; міжнародний);
  - б) історико-етнографічний;
  - в) історико-культурний;
  - г) ландшафтно-екологічний;
  - д) спортивний (рибальство; мисливство; водно-спортивний; альпінізм; екстремальний);
  - е) родинно-гостьовий;
  - ж) торговельний;
  - з) діловий;
  - и) науковий;
  - к) громадсько-політичний;
  - л) розважальний (спортивно-видовищний; фестивально-видовищний);
  - м) релігійний .

Цим же принципом (необхідність рекреаторів проектувати комплекс послуг, розробляти новий продукт) керувались також І.В.Зорін та О.І.Зорін, коли шляхом оптимізації отримали 17 циклів рекреаційної діяльності (цільові типи рекреаційної діяльності, що входять до циклу (2):

- 1) водний (купання, водні атракції, водні процедури, сонячні ванни);
- 2) альпійський (гірськолижний спуск, зимові катання, лижний інструктаж);
- 3) альпіністський (альпінізм, скелелазіння, спелеотуризм);
- 4) активно- оздоровчий (туристський похід, прогулянка, рухливі ігри, спілкування);
- 5) комерційно-діловий (участь у виставках, ділові зустрічі, шопінг);
- 6) курортний (кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування, теренкур);
- 7) культурно-історичний (автобусні та пішохідні екскурсії, відвідування музеїв, інформаційно-пізнавальна діяльність);

- 8) мисливсько-риболовний (збір ягід, грибів, риболовля, полювання, заготовки);
- 9) паломницький (відвідування святих місць, релігійні таїнства, участь у релігійних святах);
- 10) приморський (круїз, морські прогулянки, дайвінг, яхтинг);
- 11) пригодницький (експедиція, повітряний політ, робінзонада, кінна прогулянка, автомобільна поїздка);
- 12) розважальний (театр, видовища, розважальне харчування, малорухливі ігри та казино, танці);
- 13) спортивний (категорійний туристський похід, спортивні ігри, туристська спортивна підготовка, інструкторська підготовка);
- 14) фестивально-конгресний (підвищення кваліфікації, інсентив-туризм, участь у наукових конгресах, фестивалях мистецтв, відвідування спортивних змагань, наукові дискусії, участь у меморіалах);
- 15) екологічний (трекінг, природоохоронна діяльність, ландшафтні спостереження, наукова екологічна діяльність);
- 16) екзотичний (участь у місцевих святах, спостереження за незвичними явищами);
- 17) етнографічний (любительська праця, навчання ремеслам, участь у народних святах, творчі заняття).

Цікавим є підхід Л.Г.Луцькової та В.І.Цибуха, коли рекреація розглядається як об'єднання таких складових, як лікування-профілактика (бальнеолікування, грязелікування, кліматолікування, водолікування, санаторне лікування), відпочинок-релаксація (дозвілля, свято, гра, розвага), туризм (подорожі, екскурсії), фізична рекреація (спорт, фізкультура). У даному разі, враховуючи первинні (фізіологічні – сон, харчування, гігієна), вторинні (психофізіологічні – відпочинок, релаксація, профілактика, туризм), третинні (духовно-інтелектуальні – дозвілля, фізична рекреація, застілля, свято, гра) функції рекреації, рекреаційну діяльність класифікують за спрямованістю:

- 1) лікувальна інсоляція, повітряні ванни, сон на повітрі, теренкур, застосування мінеральних вод, грязелікування, купання у басейні, приймання душу, ванни;
- 2) пізнавальна – читання, спілкування, телебачення, кінотеатри, виставки, театри, лекції, туризм;
- 3) діяльність за інтересами – садівництво, бджільництво, квітникарство, риболовля, колекціонуванням, фотографування, технічна творчість;
- 4) мобільна – самодіяльний туризм, пішохідні екскурсії, любительський спорт, рухливі ігри, танці, прогулянки .

Попередній підхід, на нашу думку, є спробою доповнити та розширити позицію М.С.Мироненка та І.Т.Твердохлебова, які вважали, що відпочинок як будь-яка людська діяльність, яка не спрямована на задоволення насущних потреб, виступає вибірковою формою життєдіяльності людини в аспекті фізіології, психології, гігієни та є частиною громадського життя населення, і класифікували діяльність людини під час відпочинку наступним чином:

- 1) діяльність, пов'язана з певним фізичним навантаженням (заняття спортом, прогулянки);
- 2) любительські заняття – мисливство, риболовля, збирання ягід і грибів, колекціонування та ін.;
- 3) долучення до світу мистецтва (відвідування театрів, концертних залів, художніх галерей та ін., а також творчість у сфері мистецтва – художня самодіяльність, заняття живописом, чеканкою та ін.);
- 4) інтелектуальна діяльність (самоосвіта, читання літератури, газет, журналів);
- 5) спілкування за інтересами та вільним вибором;
- 6) розваги, що носять або активний (ігри, танці), або пасивний (відвідування видовищ) характер;
- 7) мандрівки заради задоволення .

Нам імпонує підхід М.С.Мироненка та І.Т.Твердохлебова, який підтримали Т.М.Дементьєва, О.Ф.Новикова, коли на базі двох основних

функцій вільного часу (відновлення сил людини, які поглинаються сферою праці та іншими беззаперечними заняттями; духовного та фізичного розвитку) виділяються дві групи рекреаційних занять, що об'єднують чотири основні типи занять:

1) група відновлення:

а) рекреаційно-лікувальні заняття (визначаються методами санаторно-курортного лікування: кліматолікування, бальнеолікування та грязелікування);

б) рекреаційно-оздоровчі заняття (прогулянки, купання, сонячні та повітряні ванни, ігри, пасивних відпочинок, збирання грибів тощо);

2) група розвитку:

а) рекреаційно-спортивні заняття (спортивні ігри, вітрильний і моторний водний спорт, лижний спорт, тривалі піші переходи, сходження на гірські вершини);

б) рекреаційно-пізнавальні заняття (огляд пам'яток культури, ознайомлення з природними явищами тощо) .

При цьому зауважується, що багато видів рекреаційних занять у реальній ситуації комбінуються, бо, чим більше поєднань, тим ефективніше протікає рекреаційна діяльність – в одиницю часу більше задовольняється рекреаційних потреб.

Вважаючи, що головне призначення створення ТРС з одного боку – відновлення та розвиток фізичних і психічних сил людини, з іншого – духовних та інтелектуальних, і що функціонування цих систем суттєво відрізняється одна від одної набором відповідних підсистем, виділяємо за метою діяльності два основні типи ТРС: психофізичної (коли заняття спрямовані на тіло людини) та духовно-інтелектуальної рекреації (коли заняття збагачують душу людини). Комплексні ТРС розглядаємо як поєднання занять основних двох типів.

Кожний із основних типів ТРС за метою діяльності можна розділити на ряд підтипів у залежності від специфіки головних рекреаційних занять,

завдяки яким досягається відповідний рекреаційний ефект – різниця фізичного, психічного та емоційного стану рекреанта до і після заняття рекреаційною діяльністю, зміна його на краще. Наприклад, виділяємо такі підтипи ТРС психофізичної рекреації: купально-пляжна, промисельна рекреація, водний туризм, яхтинг, мисливство, рибальство, прогулянки, лікувально-оздоровчий, спортивно-оздоровчий, розважальний туризм.

До підтипів ТРС духовно-інтелектуальної рекреації відносимо: екскурсії, культурно-пізнавальний, культурно-розважальний, релігійний, навчально-освітній, діловий, етнічний туризм.

2.5 Класифікація рекреаційної діяльності

Найчастіше в основі класифікації рекреаційної діяльності лежать: мета подорожі, характер організації, правовий статус, тривалість подорожі і перебування в певному місці рекреанта, сезонність, характер пересування рекреанта, його вік, активність занять і т.д.

За суспільною функцією і технологією виділяють лікувальну, оздоровчу, спортивну і пізнавальну рекреаційну діяльність (табл.2.1.).

Таблиця 2.1. Класифікація рекреаційної діяльності

За характером використовуваних транспортних засобів	Автомобільна (індивідуальна), автобусна, авіаційна (рейсова і чартерна), залізнична, теплохідна (морська, річкова, круїзна)
За ступенем рухливості	— Стаціонарна — Кочова
За кількістю учасників	— Індивідуальна — Групова
За віковою ознакою	— Дитяча — Доросла

	— Змішана
За характером організації	— Регламентована (планова) — Самодіяльна: організована, неорганізована
За сезонністю	— Цілорічна — Сезонна: літня, зимова
За територіальною ознакою	— Приміська (місцева) — Внутрірайонна (загальнодержавна) — Міжнародна
За тривалістю	— Короткочасна — Тривала
За правовим статусом	— Національна (внутрішня) — Міжнародна (іноземна) — Кліматолікувальна, бальнеологічна, грязелікувальна
За характером використання рекреаційних ресурсів	— Маршрутна, прогулянкова і спортивна, промислово-прогулянкова, купально-пляжна, водно-спортивна, водно прогулянкова, підводне плавання, риболовля, мисливська, гірськолижна, альпінізм — Натуралістична, культурно-історична
За головним мотивом рекреації	— Лікувальна — Оздоровча і спортивна — Пізнавальна

Лікувально-курортна рекреація поділяється за основними лікувальними факторами: клімат, мінеральні джерела, лікувальні грязі. У відповідності з ними вона поділяється на такі групи: кліматолікування, бальнеолікування, грязелікування. В залежності від їх сполучення можуть бути виділені:

бальнео-грязелікування, клімато-грязелікування, клімато-бальнео-грязелікування.

Умови лікувально-оздоровчої рекреації повинні строго відповідати медико-біологічним нормам.

Пізнавальна рекреація. Пізнавальні аспекти властиві значній частині рекреаційних занять. Однак виділяються суто пізнавальні рекреаційні заняття, пов'язані з інформаційним «споживанням» культурних цінностей, т.б. оглядом культурно-історичних пам'яток, архітектурних ансамблів, а також ознайомленням з новими районами, країнами, їх етнографією, фольклором, природними явищами і господарськими об'єктами.

Конгресовий туризм пов'язаний з розширенням міжнародних науково-технічних контактів між спеціалістами і вченими.

Поділ вільного часу в залежності від характеру його використання на щоденний, щотижневий і щорічний є важливим в методичному відношенні, оскільки служить основою при вивченні структури відпочинку і використання вільного часу для рекреаційної мети. Диференційований таким чином вільний час дозволяє розглянути рекреаційну діяльність за періодичністю і територіальною ознакою. Використання щоденного вільного часу і повсякденна рекреація безпосередньо пов'язані з житлом і міським середовищем та їх просторовою організацією. Щотижнева рекреація залежить від розміщення приміських рекреаційних об'єктів. Використання щорічного вільного часу пов'язане з розміщенням рекреаційних об'єктів курортного типу.

Виходячи з наведеної диференціації вільного часу, виділяють рекреацію всередині населеного пункту; щоденну у вихідні дні — приміську (місцеву); щорічну в період відпусток і канікул (може бути внутрішньо-районною, загальнодержавною, міжнародною).

За характером організації рекреація ділиться на регламентовану (або сплановану) і самодіяльну. Регламентована, або, як вона часто називається, планова, рекреація — це подорож і перебування за точним, раніше

оголошеним регламентом. Рекреанти забезпечуються комплексом послуг згідно з попередньо придбаною путівкою на певний термін. Під самостійною неорганізованою рекреацією розуміють самостійну подорож рекреанта, не пов'язаного будь-якими взаємними обов'язками з рекреаційними закладами. За кількістю учасників розрізняють індивідуальний і груповий туризм. Під індивідуальною розуміють подорож не тільки однієї людини, а й сім'ї.

За ознакою рухливості туризм ділиться на стаціонарний і кочовий. Це досить умовний поділ, оскільки туризм, по-перше, обов'язково пов'язаний з переміщенням з місця проживання в місце відпочинку, а по-друге, туристи навіть в так званих місцях відпочинку відрізняються великою рухливістю. При визначенні стаціонарного туризму підкреслюється, що в даному випадку подорож здійснюється заради перебування на певному курорті. До стаціонарних форм туризму належать лікувальний туризм і окремі види оздоровчо-спортивного туризму.

Кочовий туризм передбачає постійне переміщення, зміну місця перебування. Ступінь рухливості відображається на підходах до вивчення туризму, особливо до оцінки рекреаційних ресурсів.

Багато видів рекреації мають сезонний характер в силу як природних, так і соціально-економічних причин. Перш за все сезонність знижує рентабельність експлуатації рекреаційної інфраструктури, створює «піки» і «провали» в зайнятості трудових ресурсів і завантаженні сфери обслуговування і транспорту. Так, зайнятість в приморських рекреаційних районах в зимові місяці знижується в 3-4 рази в порівнянні з липнем-серпнем. Більшість людей намагається відпочивати влітку, в сонячний період. Сонце, таким чином, виступає найсуттєвішим об'єктивним фактором сезонності.

Ряд видів рекреації, особливо лікувально-курортного типу, має цілорічний характер, хоча і тут спостерігається нерівномірність рекреаційного потоку.

За характером використовуваних транспортних послуг туризм поділяється на автомобільний (індивідуальний), автобусний, авіаційний (рейсовий або чартерний), залізничний, теплохідний (морський, річковий, озерний).

2.6. Поняття рекреаційного циклу

Цикл рекреаційної діяльності – взаємопов’язане та взаємообумовлене поєднання типів рекреаційної діяльності, що виникає на базі провідного типу рекреаційної діяльності. Цикл рекреаційної діяльності являє наче сюжетну канву майбутньої туристської програми, організованої туристським підприємством, дозволяє на основі поведінкових можливостей і прикладів реалізувати конкретні рекреаційні цілі, мотивації та запити туристів через вибір поєднання типів рекреаційної діяльності як еталонів рекреаційної діяльності.

Тип рекреаційної діяльності – однорідне угруповання елементарних рекреаційних занять, кожне з яких взаємозамінне й альтернативне для всіх інших елементарних рекреаційних занять даної групи.

Розрізняють три форми використання часу, відведеного на рекреацію — туризм, лікування/оздоровлення та відпочинок. Для означення цього часу і видів діяльності, які відбуваються в його межах, будемо використовувати поняття «рекреаційно-туристичний», яке включає всю (чи майже всю) сукупність явищ і процесів, пов’язаних з відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб.

Саме туризм у сучасному світі сприймається як головна форма рекреаційної діяльності, перетворившись на потужну самостійну галузь нематеріального виробництва, яка задовольняє рекреаційні потреби.

Виникає логічне запитання про співвідношення семантичного навантаження наукових категорій «туризм» і «рекреація», оскільки дуже часто ці два поняття сприймаються і подаються в літературних джерелах як синоніми.

Досить поширеною є думка, що «рекреація» — поняття значно ширше, оскільки включає практично всі види діяльності людини у її вільний від роботи час, який вона проводить поза своїм постійним помешканням, тоді як «туризм» — поняття вужче і глибше, оскільки цей процес супроводжується споживанням відповідних послуг, тобто купівлею певної продукції/товару чи послуг і використанням ресурсного потенціалу території.

У Західному науковому світі дослідження рекреації тривалий час розвивалося незалежно від досліджень туризму. Традиційно туризм розглядався як комерційний економічний феномен, що базується на приватній основі. На противагу такому підходу рекреація і парки вивчалися як ресурс загальнодержавного використання і поширення. Тому дослідження рекреації фокусувалося на державному секторі. Вивчалися проблеми управління незайманою природою, неринкове оцінювання й аналіз рекреаційного досвіду. Вивчення туризму носило більш прикладний характер, який зосереджувався на традиційному приватному секторі (наприклад, туристична індустрія). Досліджувалися моделі подорожей, туристичний попит, реклама і маркетинг.

Такий поділ між цими видами діяльності зберігався до початку 1980-х років. Нині він значно знівелювався. І все ж, існують думки, що «туризм здійснюється в межах рекреаційної основи», а прихильники іншої точки зору намагаються довести, що «рекреація — компонент туризму».

Та все ж реальність така, що вивчення туризму і рекреації розширилося і переплелось в понятійному апараті й методичному інструментарії.

Разом із зміною суспільства і впливом суспільно-географічних чинників демаркаційна лінія між рекреацією та туризмом стала розмитою і нечіткою. Ті ж, хто намагається знайти різницю, можуть припустити, що рекреація апелює до такої особливості людської психіки, як покладання на свої сили, тоді як туризм обслуговує явно тих, хто шукає розваг без значного дискомфорту. Але й ці аргументи стають умовними, оскільки

швидкими темпами розвивається екологічний туризм, який спирається на активний відпочинок, за якого комфортність є мінімальною.

Очевидною є зростаюча конвергенція між туризмом і рекреацією у площині теорії, діяльності і впливів, особливо із зростанням комерціалізації рекреації і розпорошенням обов'язків у рекреаційній сфері між державними і приватними структурами. Разом із цим з'являється і необхідність розглядати рекреаційні і туристичні ресурси у комплексі як ресурси для різних видів діяльності під час дозвілля.

Таким чином, ми підійшли до зони впливу ще одного поняття — «дозвілля». На неупереджений погляд, це — родова до рекреації і туризму категорія, яка охоплює увесь вільний від роботи час і включає як рекреацію, так і туризм.

Важко не згодитися з тим підходом до розуміння дозвілля, який набув поширення в науковому світі. Під цим поняттям розуміється час впродовж якого індивідуум здійснює вибір і займається чимось добровільно.

В огляді значень поняття «дозвілля» доцільно виокремити три основні підходи до його вжитку:

— часовий підхід, коли дозвілля розглядається як період часу, діяльності, стану інтелекту, в якому вибір є домінуючою рисою; у цьому сенсі дозвілля є формою вільного часу для особистості, простором для розвитку її здібностей, умінь і набуття навичок;

— об'єктивний підхід, при якому дозвілля розуміється як протилежне роботі заняття, тобто це будь-який неробочий або той, що лишається після роботи, час;

— суб'єктивний підхід, при застосуванні якого наголос робиться на якісних параметрах поняття, коли значна роль відводиться не стільки кількісним характеристикам (наприклад, кількість вільного часу), скільки особистісному сприйняттю дозвілля і його ролі, яке формується, зокрема, під впливом віросповідання й інших соціально-значущих рис; саме у цьому контексті слід

розглядати дозвілля, яке може здійснюватися у будь-який час і визначатися характеристиками індивідуума та особливостями його світосприйняття.

З усього вищесказаного стає зрозумілим, що неможливо дати універсальні визначення дозвілля, рекреації і туризму, бо вони міняються в залежності від контексту і завдання дослідження. Загальне ж уявлення про взаємну підпорядкованість цих трьох понять може дати графічна логіко-структурна модель, яка вказує на місце дозвілля, туризму і рекреаційної діяльності в життєвому циклі індивідууму.

На схемі, зображеній на рисунку 1, є дві області перекриття роботи і дозвілля:

— бізнес-подорожі або бізнес-тури, що розглядаються як зорієнтовані на ділові цілі подорожі, а це і відрізняє їх від мандрівок, які здійснюються на дозвіллі і мають на меті відновлення психофізичної енергії, здобуття нових знань і вражень тощо;

— «серйозне» дозвілля, яке розглядається у сучасному світі як засіб самовдосконалення, самовираження та професійної реалізації. Йдеться про технічну творчість, здобуття нових знань і вміннями, які, з одного боку, є способом проведення вільного часу, а з іншого — можуть стати чинником професійного росту.

Зарубіжні й вітчизняні географи одностайні у виокремленні відмінностей між рекреацією і дозвіллям. Вони розглядають дозвілля як часове поняття, а рекреацію — як поняття про дію. Але є певні розбіжності у використанні власне поняття «рекреація».

У західній науковій літературі широко вживаним є поняття «**outdoorrecreation**», тобто «рекреація поза домом». Це, природно, передбачає існування «**indoor recreation**», тобто рекреації вдома чи в межах іншого приміщення. Але вивченням цього виду рекреаційної діяльності займаються психологи, соціологи й інші фахівці. У пострадянській географії подібного розмежування немає. У поняття «рекреація» вітчизняні вчені апіорі закладають розуміння певного виду діяльності поза домом.

2.7. Поняття рекреаційної діяльності

Рекреаційна діяльність - діяльність людини у вільний час, що здійснюється з метою відновлення фізичних сил людини та характеризується різноманітністю поведінки людей та самоцінністю її процесу.

Життєдіяльність людини ділиться на 2 групи: робочий та позаробочий (вільний) час. Останнє витрачається на задоволення біологічних потреб, домашню працю та рекреаційну діяльність.

Суспільні функції рекреаційної діяльності:

медико-біологічні (лікування та оздоровлення);

соціально-культурно-виховні (розвиток здібностей особистостей);

економічні (відтворення трудових ресурсів, збільшення зайнятого населення).

Аспекти вільного часу:

Хронологічний – вивчення кількості вільного часу.

Структурний - обумовлюється ритмами життєдіяльності (добові, тижневі, річні) суб'єкта, що має вільний час. Щоб в ідеалі використовувати ці ритми, необхідно створення загальної інтеграції рекреаційного середовища, яке включає:

-найближче оточення (рекреаційна зона житла);

-приміські парки, що обслуговують міські агломерації (зелені зони);

-спеціальні райони відпускнуго циклу.

Аксєологічний (ціннісний) - вивчення ролі та місця вільного часу у суспільстві.

Функціональний - призначення видів рекреаційної діяльності:

відновлювальні функції: рекреаційно-лікувальні та рекреаційно-оздоровчі заняття;

функції розвитку: рекреаційно-спортивні та рекреаційно-пізнавальні заняття.

Цикли рекреаційної діяльності - відокремлені у часі стійкі комбінації занять, що повторюються.

Попит на рекреаційну діяльність визначається рекреаційними потребами людей, підкріплений їхньою платоспроможністю та вираженими у формі реальних вимог до організаторів відпочинку, з іншого боку – системою наявних пропозицій.

Тому попит відображає лише частину потреб - у ньому не прийняті до уваги, по-перше, суспільні потреби, по-друге, потреби для задоволення яких ще не створена система пропозицій (найчастіше це нові потреби), по-третє - потреби, пригнічені несприятливим співвідношенням доходів суб'єкта та ціною пропозиції. Тому при довгостроковому плануванні та прогнозуванні не можна обмежитися лише аналізом попиту.

Потреба у тому чи іншому вигляді рекреаційної діяльності виступає у попиті як вимога коштів та умови діяльності. Можна говорити, наприклад, про існування попиту на відпочинок біля моря, а у зв'язку з цим і на впорядковані засоби розміщення та на пляж.

Платоспроможний попит формується безліччю соціально-економічних чинників, зокрема й такими, як мода. Однак основним визначальним його фактором є співвідношення доходу суб'єкта та ціни пропозицій.

Потреба - потреба задоволення потреби людини у тому чи іншому об'єкті (матеріальні, духовні, біологічні, та інших.) рекреаційні потреби може бути громадські, групові, особисті.

Суспільні рекреаційні потреби. При визначенні сутності цих потреб необхідно враховувати завдання, що стоять перед нашим суспільством: збереження здоров'я людей, підвищення рівня життя всіх членів суспільства, формування особистості відповідно до суспільних ідеалів, розвиток народного господарства та ін. На одне з перших місць виступає формування нової людини. Відповідно до цього суспільні рекреаційні потреби можна визначити, насамперед, як потреби суспільства у відновленні фізичних та психічних сил, а також всебічному розвитку всіх його членів.

Групові рекреаційні потреби. Ці потреби займають проміжне становище між громадськими та особистими. Особливий інтерес представляє зміст потреб

великих і малих груп людей, які географів часто виступають як і деякі територіальні спільності. До них належить населення міст, селищ, сіл, колективи заводів та установ, вищих навчальних закладів, шкіл та, що особливо важливо, сім'я.

У разі сучасного суспільства окремий індивід, а сім'я стає основним споживачем рекреаційних послуг. Тому організаторам рекреаційної діяльності доводиться враховувати специфічні рекреаційні потреби сімей. До них відносяться потреби у вихованні та зміцненні здоров'я дітей, у відпочинку в канікулярний час учнів, у відновленні здоров'я одного з членів сім'ї, коли особисті потреби інших її членів відходять на другий план, потреба у житлі, розрахованому на проживання в ньому не однієї людини або групи не пов'язані один з одним людей, а сім'ї.

Особисті рекреаційні потреби. Діапазон особистих потреб, які задовольняються шляхом рекреаційної діяльності, досить широкий. Серед них можна виділити наступні: потреби у сприятливому природному середовищі, здоров'ї, спілкуванні з іншими людьми, розвагах, зняття втоми, творчої діяльності, зміні видів діяльності та місці її прояву, у пізнанні світу, що тісно пов'язане з потребою у задоволенні допитливості та першовідкривальності, у подоланні перешкод, задоволенні естетичних потреб.

Ми вже говорили, що потреби людини задовольняються через її практичну діяльність. У ході її у людей виробляються певні стереотипи поведінки. Це стосується і рекреаційної діяльності.

Кожній рекреаційній потребі відповідає певна безліч рекреаційних занять, і люди при описі своїх потреб оперують наборами цих занять, що склалися. У цьому одне заняття то, можливо пов'язані з необхідністю задоволення кількох потреб. Так, «катання на лижах» приховує потребу у знятті втоми після одноманітної роботи, у фізичному розвитку, у спілкуванні з природою.

Зв'язки між групами рекреаційних потреб. Розподіл рекреаційних потреб на суспільні, групові та особисті не може бути жорстким та беззастережним. Справді, особисті потреби тісно пов'язані з груповими та громадськими, вони змінюються разом із зміною суспільства. Останнє формує у людей нові, більш прогресивні потреби, прагне, щоб особисті, групові та суспільні потреби узгоджувалися.

Види рекреаційної діяльності

Загалом можна виділити такі види рекреаційної діяльності: лікувально-курортна, оздоровчо-спортивна, пізнавальна, розважальна. У наш час абсолютно чітко їх диференціювати неможливо. Іншим причиною на якийсь один основний вид рекреаційної діяльності, відпочиваючі хотіли б максимально наповнити свій вільний час усіма доступними їм іншими її видами.

Лікувально-курортна рекреаційна діяльність базується на використанні природних ресурсів: клімату, мінеральних лікувальних вод, грязей, озокериту, соляних шахт, кумисолечення та їх поєднання. Цей вид рекреаційної діяльності за своєю сутністю має бути найбільш регламентованим діяльністю найбільш закритого характеру. Натомість дозовані інші види рекреаційної діяльності можуть суттєво доповнювати вид, створюючи додатковий лікувальний ефект.

Оздоровчо-спортивний вид рекреаційної діяльності є різноманітним. У ньому переважає діяльність біля води та у воді.

Від 70 до 80% туристів воліють купання та загорання на пляжі. Купально-пляжна діяльність дозволяє відпочивальникам отримувати найрізноманітніші послуги (купання, сонячні ванни, харчування, гра з м'ячем, водні лижі, віндсерфінг, прогулянки берегом тощо).

Серед інших видів оздоровчо-спортивної рекреаційної діяльності можна назвати маршрутний, прогулянковий, водний, підводний (дайвінг), рибальський, мисливський, гірськолижний туризм, альпінізм. Кожен із цих

видів діяльності постійно диверсифікується. Наприклад, підводний туризм ділиться на спортивний, пізнавальний, археологічний, екстремальний тощо.

Пізнавальна рекреаційна діяльність відноситься практично до всіх інших видів як «вбудований» елемент. Водночас є і чисто пізнавальні її види.

Це огляд архітектурних ансамблів, культурно-історичних пам'яток, розкопок стародавніх цивілізацій, ознайомлення з етнографічними особливостями природними феноменальними об'єктами, явищами та процесами, визначними спорудами.

Розважальна рекреаційна діяльність теж є частиною всіх інших її видів. то витратити, навіть без будь-якої користі, а то й із вредом для себе, свій вільний час на розваги (казино, бар тощо).

Класифікація турів за цілями відпочинку.

1. Пізнавальні тури. Цілі - подивитися цікаві або просто красиві природні та культурні об'єкти, отримати нову інформацію про ці об'єкти, а також відвідати унікальні місця, щоб потім із почуттям глибокого задоволення думати та говорити: "А я там був". Об'єктами, що відвідуються з пізнавальною метою, є: пам'ятники природи, історії, архітектури, місця, пов'язані з життям чудових людей, музеї, картинні галереї, виставки, театри та ін.

В основному до пізнавального туризму можна віднести екологічний туризм (екотуризм) - подорожі та відвідування природних територій, що порівняно добре збереглися і малопорушені людською діяльністю.

2. Відмітні ознаки екотуризму:

Мається на увазі наявність досить жорстких правил поведінки на природі з метою її заощадження, що є важливим умовою існування цієї галузі;

Вплив на природу відносно слабкий;

Передбачається, що місцеві жителі не тільки працюють як обслуговуючий персонал, а й продовжують вести колишній спосіб життя на території, що

використовується, займатися традиційними видами господарства, які забезпечують щадний режим природокористування.

Різновидами екотуризму є відвідування унікальних природних територій, спостереження за звірами та птахами дикій природі, науковий туризм - подорожі на природі в пізнавальних (для студентів) та дослідницьких (для вчених) цілях та ін.

Оздоровчі тури. Мета – відпочинок від усього, без якихось навантажень. Приклади: пляжний відпочинок за межами міста як короточасний біля найближчої річки, так і багатоденний на Чорноморському узбережжі; пікнік на природі у вихідні дні.

Лікувальні тури. Ціль - лікування або профілактика здоров'я. Це відпочинок у санаторіях чи на курортах. Обов'язково передбачається медичне обслуговування, що відрізняється залежно від призначеного курсу лікування - процедури різних видів, лікувальна фізкультура, дієтичне харчування та ін. В даний час більшість санаторіїв пропонує як лікувальні програми, так і "оздоровчі" без надання медичних послуг. В останньому випадку санаторій використовується як комфортабельний будинок відпочинку. Вартість путівки дешевша. Подібні заходи можуть бути короточасними, наприклад, зустріч Нового року з наступною релаксацією.

Дачні тури - відвідування дачних ділянок, мається на увазі, що з метою відпочинку. До дачного туризму близький агротуризм – відпочинок у сільській місцевості (у селах, на хуторах, у селянських будинках). Туристи ведуть сільський спосіб життя, знайомляться з національними піснями та танцями, місцевими звичаями, беруть участь у сільській праці, народних святах та фестивалях.

Релігійні тури – паломництво до святих місць. Наприклад, поїздки християн до Єрусалиму для поклоніння труні Господньої, поїздка мусульман у священе місто Мекку, паломництво для поклоніння мощам святих.

За характером відпочинку та її організації пропонується виділяти такі класи турів.

1) Активний туризм, під час якого відпочиваючі більшу частину часу або постійно перебувають у дорозі, ночуючи, як правило, щоразу на новому місці. Подорож проводиться на індивідуальних транспортних засобах або пішки (всі види спортивного туризму, частина пізнавального та споживчого). Кошти розміщення, як правило, намети. Харчування готується, зазвичай, самими членами групи (відпочиваючими чи інструкторами) у польових умовах - на багатті чи примусі.

2) Транспортно-екскурсійний туризм – різновид пізнавального туризму. Подорож проводиться на громадському транспорті – теплоходах, поїздах, автобусах. Завдання фірми-організатора - стикування руху транспорту та роботи закладів відпочинку, харчування та екскурсій за маршрутом руху.

При автобусному турі ночівля здебільшого організується щоразу на новому місці у готелях чи інших установах розміщення. Туристські поїзди та теплоходи, на яких проходять круїзи, є одночасно і транспортним засобом та місцем проживання, а також мають власні заклади харчування (ресторан, бари).

3) Стаціонарний туризм, при якому відпочиваючі більшу частину часу або постійно проживають на одному місці – на турбазі, у санаторії, будинку відпочинку, піонерському таборі та ін., а також у приватному секторі. Харчування зазвичай проходить у їдальні, ресторані або іншій спеціалізованій установі, яка або входить до структури закладу розміщення або не входить до неї. У деяких випадках відпочиваючі забезпечують собі харчування самі. До стаціонарного відносяться оздоровчий, лікувальний, дачний та деякі інші види туризму.

Класифікація за тривалістю подорожі.

1) Одноденні екскурсії. Не потрібно піклуватися про ночівлю. Відповідно до закону про туризм подібні заходи не є турами, а діяльність щодо їх організації - туристичної. Але оскільки екскурсії за межі свого населеного пункту є різновидом відпочинку поза домом, то вони також предмет розгляду рекреаційної географії.

2) Короткочасний ("кінця тижня", "weekend"). Відпочинок тривалістю 2-3 дні. Як правило, це вихідні дні наприкінці робочого тижня, під які організатори та приурочують проведення турів, що накладає свою специфіку на завантаженість гідів.

3) Багатоденний. Будь-який тур тривалості понад 3 дні. Його тривалість обмежена тривалістю середніх відпусток, а також прагненням не перенасичити тур (занадто багато вражень теж погано). Для активного чи транспортно-екскурсійного туризму це, як правило, 7-15 днів, для стаціонарного – 2-3 тижні.

Класифікація за віддаленістю від місця постійного проживання (за Забеліним, 1987).

1) Заміський відпочинок. Обмежується відстанню, на яку може виїхати відпочиваючий на 1-2 дні. Це близько 100 км. для автобусних екскурсій, короткочасного дачного або пікнікового відпочинку, близько 50 км. для одноденного відпочинку на природі всіх видів. Території, що знаходяться на відстані, не більшій від зазначеного, від великих міст, піддаються найбільшому рекреаційному пресу, а розташовані на них рекреаційні об'єкти набувають особливої цінності і стають місцями масового відвідування. Потенційні клієнти турфірм – населення свого міста чи міської агломерації.

2) Місцевий туризм. Обмежується відстанню близько 200-300 км, як правило, територією свого суб'єкта та прилеглими ділянками сусідніх областей. Турфірми, як правило, виявляють найбільшу активність у своєму місті, а відпочиваючі орієнтуються насамперед на послуги місцевих турфірм. Організувати будь-яке підприємство у межах своєї місцевості завжди легше. Потенційні клієнти – населення своєї області.

3) Далекий туризм. Поїздка на відпочинок на велику відстань, як правило, багатоденна. Має сенс для відвідування будь-яких об'єктів, які відсутні у місцях постійного проживання, тобто щодо унікальних. Для фірм, що працюють на виїзд, потенційні клієнти – населення своєї області. Фірми, що працюють на прийом, можуть обслуговувати населення сусідніх регіонів,

країни або всього світу в залежності від унікальності туру, об'єктів, з якими пов'язаний тур, а також своїх здібностей щодо просування туру.

Міжнародний туризм передбачає додаткові послуги від організаторів турів – правове забезпечення відвідин іноземної держави.

Класифікація за чисельністю групи

- 1) Індивідуальний тур – 1-2 особи. Організований індивідуальний туризм (зазвичай пізнавальний чи споживчий) є дуже дорогим, але в розвинених країнах досить поширений.
- 2) Вузькогруповий тур – 3-15 осіб. Це групи активного туризму. Кордони дещо умовні. Наприклад, подорож сім'ї з трьох осіб, можливо, правильніше зарахувати до індивідуального туризму.
- 3) Груповий тур – до 100 і більше осіб. Масовий відпочинок. У тривалі активні походи таку кількість людей в одній групі не варто вести.

Класифікація за віковими особливостями.

З усього контингенту відпочиваючих можна назвати низку груп, особливості яких варто враховувати з організацією відпочинку.

Молодь. Вік 16-25 років. Передбачає велику активність, організацію специфічних культурно-масових заходів (дискотеки, спортивні змагання та ін.)

Сім'я з дітьми.

Завдання організаторів – забезпечити можливість різних видів дозвілля для дітей та дорослих. На деяких міжнародних курортах це вирішується, зокрема, шляхом створення дитячих ігрових кімнат під наглядом вихователів (своєрідні міні-дитсадки).

Школярі. При роботі з ними необхідний облік вікових психологічних особливостей (швидша зміна настрою, непосидючість та ін.), а також підвищені вимоги до техніки безпеки. При активному туризмі більше уваги треба приділяти вимогам до надання за необхідності першої медичної допомоги.

Пенсіонери. Вимоги під час роботи з ними в чомусь аналогічні до роботи з дітьми. Крім того, за активного туризму навантаження для них треба дозувати. Активний пенсійний туризм - явище, поки що незвичне нашій країні, але поширене у країнах.

Класифікація за місцем ночівлі.

А) Нічліг неорганізований - у наметах.

Б) Ночівля організована без зручностей. Зручності вважаються: опалення, водогін, санітарний вузол (умивальник, душ, туалет), забезпечення харчуванням та ін. Приклади ночівлі без зручностей: мисливська хатинка, хатина, землянка.

В) Ночівля організована з частковими зручностями. Перехідна категорія між другою та четвертою. Включає велику кількість різних споруд для проживання, що залишилися від епохи соціалізму: туристичні бази, піонерські табори та ін. Наприклад: шлакоблочне опалювальне приміщення з умивальниками та туалетом типу "дерев'яна конструкція" на вулиці.

Г) Ночівля організована із зручностями. Пансіонати та готелі різних класів.

3. Переміщення людей у просторі

Туристський, або рекреаційно-туристський, простір - це частина навколишнього географічного середовища в сукупності природних та антропогенних елементів та їх взаємозв'язків, на які склався реальний платоспроможний попит та існує система пропозиції різних послуг для туристського споживання. Рекреаційний простір є невід'ємною частиною соціального простору. Як і рекреаційний час, він тісно пов'язаний із суб'єктом рекреаційної діяльності. Отже, можна говорити про рекреаційний простір людини, групи людей, населення регіону, країни тощо. буд. Рекреаційний простір формується як відпочиваючими, і організаторами відпочинку.

Формування рекреаційного простору відбувається на основі вибірковості: з безлічі об'єктів та властивостей реальності вибирається те, що відповідає рекреаційним потребам, вимогам та умовам відповідної

діяльності. У першому наближенні можна назвати такі елементи діяльності з організації рекреаційного простору:

Освоєння (оцінка, охоплення, захоплення, присвоєння) - здійснюється відпочиваючими та організаторами;

Конструювання, комбінування (екстенсивне) – здійснюються організаторами;

Рекомбінація – здійснюється відпочиваючими;

«винахід» - знаходження принципово нового заняття та простору;

вибір місця для реалізації функції;

Вибір функції для цього місця;

Розширення функцій місця (геотехсистеми).

Для рекреаційного простору також характерна багатовимірність, що зумовлено:

Розмаїттям ієрархічних рівнів суб'єктів діяльності (індивід, група, населення тощо);

Соціокультурною диференційованістю відпочиваючих;

Співвідношеннями між потребами та можливостями їх реалізації;

функціональними типами діяльності;

Природними, економічними та техно-організаційними умовами провадження діяльності.

Мірність простору зростає з підвищенням та розширенням потреб відпочиваючих та множенням функцій рекреаційних утворень. Розміри рекреаційного простору відпочиваючих варіюють залежно від рангу (індивід, група чи населення), сфери приналежності суб'єкта до тієї чи іншої вікової, соціальної чи професійної групи, від здоров'я, активності, інтересів тощо. Найбільш розробленим і найчастіше зустрічається способом структурування рекреаційного простору є рекреаційне районування, яке традиційно виступає як наукова база територіального планування та управління туристським комплексом, має значення при реалізації програм розвитку туристичної інфраструктури. Підставою виділення окремих туристських, чи

рекреаційних, районів є особливості територіальної концентрації та спеціалізації сектора туристично-рекреаційного обслуговування. Рекреаційний район виступає основним об'єктом просторово-функціонального аналізу і є системою, що складається з двох елементів - територіальна рекреаційна система (TRC) і навколишнього її соціально-економічного та географічного простору.

Основними досліджуваними аспектами просторової структури району є внутрішній та зовнішній. Внутрішній аспект охоплює вивчення територіальної організації туристського господарства та рекреаційної діяльності у районі. Зовнішній аспект - взаємодія TRC з іншими місцевими системами - природно-екологічною, соціально-культурною, виробничо-економічною.

Ядром району є TRC, яка має свою ієрархічну та галузеву структури. У ієрархічній структурі TRC району виділяються дві основні рекреаційні системи підпорядкованого рангу: обслуговуюча внутрішні рекреаційні потреби населення району та орієнтована зовнішній туристський попит. Кожна їх складається з дрібніших рекреаційних систем: TRC приміського короткочасного відпочинку, дачного відпочинку, дитячого оздоровчого відпочинку, екскурсійного туризму, довготривалого курортно-лікувального туризму, довготривалого оздоровчого туризму та інших.

Просторова цілісність рекреаційного району забезпечується стійкістю туристично-рекреаційних потоків, що формуються між центральним місцем району та рекреаційними місцевостями, що перебувають у зоні його впливу. Центральне місце (зазвичай, це велике місто) є: центром місцевого рекреаційного попиту; транспортним вузлом, що приймає зовнішній туристичний потік, який потім перерозподіляється на рекреаційні місцевості; вторинною екскурсійною та роздрібно-торговельною дестинацією для туристів, що відпочивають на прилеглих рекреаційних територіях; постачальником послуг, товарів та інвестицій у рекреаційні місцевості.

Властивості рекреаційно-географічного простору відображають характер рекреаційної діяльності:

Неоднорідність визначається якісною різноманітністю об'єктів (природно-рекреаційних, історико-культурних, соціально-економічних та ін.);

Упорядкованість (просторова позиційність у зв'язку з наявністю певних форм організації - територіальних рекреаційних систем, циклів, мереж, ареалів);

Локалізованість (нерівномірність розвитку сфери внаслідок просторової диференціації природно-рекреаційного та історико-культурного потенціалу, туристично-готельних та санаторно-курортних комплексів тощо);

Мінливість (за рахунок динаміки потоків рекреантів, зміни елементарного складу рекреаційних систем та рекреаційних потреб, а також за рахунок формування нових рекреаційних систем та змін в умовах організації відпочинку за рахунок перетворень в інтегральних соціально-економічних системах вищого рівня організації). Як і соціально-економічний простір в цілому, туристично-рекреаційний може зазнавати «стиснення» внаслідок розвитку транспортної інфраструктури та засобів комунікації, а в окремих випадках може виявляти і таку властивість, як «еластичність» (чергування стиснення та розтягнення простору залежно від сезонів року та наявності подій, що стимулюють рекреаційну діяльність, - свят, ювілейних дат, фестивалів тощо). Туристсько-рекреаційний простір неоднорідний, він включає багато видів підпросторів, у тому числі рекреаційний простір індивіда або групи відпочиваючих, простір певного виду туристично-рекреаційної діяльності, простір окремих компонентів туристично-рекреаційної системи і т. д. І. Тістечко дійшло висновку, що в даний час туристично-рекреаційний простір як сегмент простору соціально-економічного є «сукупністю спеціалізованих територій, організованих для обслуговування рекреаційно-туристської діяльності відвідувачів у вільний

час». У сучасних умовах туристично-рекреаційний простір зазнає глибокої трансформації у зв'язку з процесами глобалізації, що привносить нові риси в його вигляд: високу динаміку кон'юнктури туристського ринку, уніфікацію турпродукту, домінування на туристському ринку великих транснаціональних корпорацій (туроператорів) рівні туристської субкультури, що найчастіше вносить дисгармонію у соціально-економічний розвиток відповідних регіонів.

Виділення критеріїв рекреаційної діяльності за тривалістю та місцем проведення часу є дуже суттєвою процедурою. За тривалістю рекреації виділяються туризм та екскурсії. Визначення тимчасової різниці між екскурсіями та туризмом досить однозначно – це добовий цикл. Все, що займає рекреаційну діяльність менше 24 годин, є екскурсія; більше 24 годин – туризм.

Види рекреаційної діяльності є досить різноманітними. Так, всі види відпочинку можна поділити на дві великі групи: стаціонарні та мобільні. Інша класифікація розглядає відпочинок як тривалу категорію (лікувальний, оздоровчий, спортивний та пізнавальний туризм) та короткочасну категорію. За сезонною ознакою у цих групах відпочинку можна виділити літні, зимові та види відпочинку перехідних сезонів. За віковими показниками розрізняють відпочинок дошкільнят, школярів, молоді, осіб середнього віку та відпочинок літнього населення. Крім того, виділяють відпочинок сімейний, індивідуальний, змішаний, організований та неорганізований. У міжнародній практиці виділяється конгресний туризм. Необхідною умовою розвитку рекреації є наявність рекреаційного потенціалу, який може оцінюватись у різних масштабах: на рівні миру, країни, району тощо.

Під рекреаційним потенціалом розуміється вся сукупність природних, культурно-історичних та соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності певній території.

Іноді рекреаційним потенціалом називають відношення між фактичною та гранично можливою чисельністю туристів, яка визначається виходячи з

наявності рекреаційних ресурсів, що є, на думку авторів даної роботи, не зовсім вірним твердженням.

Дуже часто під рекреаційним потенціалом розуміється наявність на території певних унікальних або, принаймні, цікавих не лише місцевих жителів об'єктів. Хоча це не зовсім обов'язкова ознака, лише бажаний варіант. Рекреаційний потенціал території дуже мінливий і залежить від особливостей соціокультурної освіти, у межах якої вона розташована (Т.В. Ніколаєнко, 1998). У поняття рекреаційного потенціалу входить поняття «умови та фактори розвитку рекреаційної діяльності» [31].

2.8. Рекреаційні зони, їх види та правовий режим

Відповідно до статті 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» рекреаційними зонами є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму.

До земель рекреаційного призначення, відповідно до ст. 50 Земельного кодексу України належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. Стаття 51 Земельного кодексу України визначає склад земель рекреаційного призначення. До них належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації.

Єдине спеціальне регулювання правового режиму рекреаційних зон, порядку їх створення та діяльності в них на сьогодні в законодавстві України відсутнє. Загальне правило, встановлене в ст. 63 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає, що на території рекреаційних зон забороняються:

- господарська та інша діяльність, що негативно впливає на навколишнє природне середовище або може перешкодити використанню їх за цільовим призначенням;
- зміни природного ландшафту та проведення інших дій, що суперечать використанню цих зон за прямим призначенням.

Конкретний правовий режим рекреаційної зони залежить від її місцезнаходження та визначається нормами різних законодавчих актів. Зокрема:

- рекреаційна зона може бути частиною природно-заповідного фонду, це, наприклад, зони регульованої і стаціонарної рекреації національних природних парків, території регіональних ландшафтних парків та інші. Їх режим визначений законодавством про природно-заповідний фонд. Це можуть бути зелені зони навколо міст, промислових підприємств (зелені зони, парки, лісопарки). Їх виділений^ визначення розмірів здійснюється державними органами лісового господарства у відповідності з Порядком поділу лісів на групи, віднесенням їх до категорії захисності та виділення особливо захисних земельних ділянок лісового фонду, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 р.. Відповідно до п. 27 Порядку до лісів зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств відносяться ліси, розташовані за міською (селищною) межею навколо населених пунктів і промислових підприємств або поблизу них, які виконують важливі захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі функції і є місцем відпочинку населення. Ліси зелених зон поділяється на лісопаркову і лісогосподарську (санітарно-захисні) частини. До лісопаркової частини лісів

зелених зон відносяться ділянки лісу, сприятливі для масового відпочинку. Виділення зелених зон проводиться з урахуванням конкретних природних умов, розміщення промислових об'єктів, а також місць масового відпочинку населення і приміських лікувально-профілактичних та оздоровчих закладів (будинків відпочинку, пансіонатів, таборів тощо);

- рекреаційне призначення мають окремі території населених пунктів, які створюються згідно з генеральними планами населених пунктів (парки, бульвари, сквери).

Відповідно до п. 3.4 Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів, затверджених наказом МОЗ України від 19.06.1996 р. територія населеного пункту з урахуванням переважного функціонального використання поділяється на сельбищну, виробничу та ландшафтно-рекреаційну, що охоплює приміські ліси, лісопарки, лісозахисні смуги, водоймища, зони відпочинку та курортні зони, землі сільськогосподарського використання та інші, які разом з парками, садами, скверами, бульварами сельбищної території формують систему озеленення та оздоровчих зон. Розділ 6 Правил встановлює вимоги до організації ландшафтно-рекреаційних територій, а саме нормативи площ зелених насаджень, їх розміщення тощо.

Правовий режим зелених насаджень у населених пунктах регулюється також Правилами утримання зелених насаджень у населених пунктах України, затвердженими наказом Мінбуду України від 10.04.2006 р. Вони виділяють категорію зелених насаджень загального користування – це зелені насадження, які розташовані на території загальноміських і районних парків, спеціалізованих парків, парків культури та відпочинку; на територіях зоопарків та ботанічних садів, міських садів і садів житлових районів, міжквартальних або при групі житлових будинків; скверів, бульварів, насадження на схилах, набережних, лісопарків, лугопарків, гідропарків та інших, які мають вільний доступ для відпочинку;

- рекреаційні функції виконують природні ресурси та комплекси територій санаторіїв, баз відпочинку, кемпінгів, приватних дачних ділянок. Їх правовий режим визначається в залежності від розташування, режиму власності тощо;
- рекреаційними зонами можуть також бути водні території та землі водного фонду. Згідно з ст. 64 Водного кодексу України місця користування водами в оздоровчих, рекреаційних та спортивних цілях встановлюються відповідними радами. Користування водами в цих цілях здійснюється в порядку загального і спеціального користування. При цьому загальне водокористування може бути заборонено чи обмежено з метою охорони життя і здоров'я людей;
- окремо слід виділити спеціальні туристсько-рекреаційні (вільні) економічні зони, на яких встановлений і діє спеціальний правовий режим економічної рекреаційної діяльності та порядок застосування законодавства України. Стаття 3 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» виділяє типи таких зон, до яких належать і туристсько-рекреаційні [31-34].

Цикл рекреаційної діяльності – взаємопов'язане та взаємообумовлене поєднання типів рекреаційної діяльності, що виникає на базі провідного типу рекреаційної діяльності. Цикл рекреаційної діяльності являє наче сюжетну канву майбутньої туристської програми, організованої туристським підприємством, дозволяє на основі поведінкових можливостей і прикладів реалізувати конкретні рекреаційні цілі, мотивації та запити туристів через вибір поєднання типів рекреаційної діяльності як еталонів рекреаційної діяльності [16-30].

Висновки до розділу 2

Рекреація – це система об'єктів та умов з виробництва послуг, які сприяють відтворенню працездатності населення на основі рекреаційних ресурсів, забезпечують нормальні умови життя і трудової діяльності місцевого населення.

Рекреація охоплює і об'єкти проживання на основі приватного сектора, харчування, побутового обслуговування рекреантів, транспорту, зв'язку, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, освіти, культури і мистецтва, діяльність яких спрямована на задоволення потреб рекреантів, забезпечення їх життєдіяльності, духовного та інтелектуального розвитку.

Питанням типізації територіальних рекреаційних систем (ТРС) присвячені дослідження багатьох науковців. В.Зорін, В.С.Преображенський, Ю.О.Веденін виділили типи ТРС за трьома ознаками:

- 1) функціями рекреаційної діяльності (лікувальний, спортивний, пізнавальний);
- 2) ступенем співвідношення в організації відпочинку незміненої природи і технологічних систем (урбанізований із підтипами міста-курорти, міста-екскурсійні центри, дачні селища; неурбанізований із підтипами прогулянкові парки, спортивні парки, мисливські (риболовні) парки, архітектурно-історичні парки);
- 3) територіальною орієнтацією (світового, всесоюзного, міжагломераційного, міського значення).

Розділ 3 Винна рекреація як нова форма оздоровлення і відпочинку у лікувально –оздоровчому туризмі

3.1. Лікувально-оздоровчий туризм основні напрямки розвитку

В наш час лікувально-оздоровчого туризму є пріоритетним державним завданням, що стосується життєдіяльності людини і спрямоване на відновлення і розвиток її фізичного та духовного здоров'я. В світі лікувально-оздоровчий туризм відноситься до най динамічніших видів туризму. Так, за прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я (WHO), до 2022 року туризм та сфера охорони здоров'я стануть одними з найбільш пріоритетних напрямків розвитку національних економік.

Лікувально-оздоровчий туризм являє собою вид туризму направлений на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань. Серед науковців існує безліч визначень даного поняття. А. Бабкін під лікувально-оздоровчим туризмом розуміє вид туризму, який передбачає переміщення резидентів і нерезидентів в межах державних кордонів і за межі державних кордонів на термін не менше 20 годин і не більше 6 місяців в оздоровчих цілях, цілях профілактики та лікування різних захворювань організму людини. За М. Рутинським лікувальний туризм можна умовно віднести до спеціальних видів туризму, а саме – туризму з лікувальною метою. В цьому випадку під дане визначення потрапляють не тільки поїздки на курорт, але і будь-які інші поїздки з метою лікування, наприклад, для операції в закордонній клініці (виїзний туризм).

Останнім часом популярності набуває термін «wellness», який можна визначити як дотримання здорового способу життя, спрямованого на гармонічний розвиток особистості. Wellness-центри і Wellness-готелі стають місцем відпочинку і водночас місцем соціального спілкування. Тут надається цілий спектр послуг, спрямованих на релаксацію, збереження і відновлення здоров'я, організацію правильного харчування і т. д.

Отже, лікувально-оздоровчий туризм – спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань, метою якого є лікування, оздоровлення, рекреація і відпочинок. Метою лікувально-оздоровчого туризму є комплексне та раціональне використання природних лікувальних ресурсів в лікувально-профілактичних цілях. Відповідно до вищесказаного, лікувально-оздоровчий туризм поділяється на лікувальний, метою якого є власне лікування, терапія, реабілітація після захворювань, і профілактичний (веллнес-туризм), спрямований на підтримку організму в здоровому стані і збереження балансу між фізичним і психологічним здоров'ям людини. Веллнес туризм, у свою чергу, може бути активним (спорт і фітнес) та пасивним (програми краси).

У кожній країні лікувально-оздоровчий туризм розвивався в залежності від специфіки наявних там природних лікувальних ресурсів. Прийнято виділяти кліматичні, грязьові і бальнеологічні (balneum – купання) курортні ресурси, причому курорти можуть мати у своєму розпорядженні один або відразу декілька природних лікувальних ресурсів. Залежно від лікувальних властивостей природних ресурсів курорти можуть спеціалізуватися за певним профілем (опорно-руховий, кардіологічний і т. д.).

Найбільшого поширення і популярності набули курорти, що пропонують кілька лікувально-оздоровчих факторів, особливо SPA-курорти або SPA-готелі. Останні можуть перебувати не тільки в курортних зонах, а й у великих мегаполісах, і також надавати послуги з оздоровлення та релаксації. Незмінним попитом на морських курортах користуються готелі з центрами таласотерапії.

Останнім часом лікувально-оздоровчий туризм змінюється аудиторія споживачів. В усьому світі стало модним ведення здорового способу життя. Особливо це стосується людей середнього віку, які хочуть підтримувати гарну фізичну форму, цікавляться популярними та новітніми процедурами та бажають відпочивати в «екологічно дружніх» природних місцевостях. Внаслідок чого традиційні санаторні курорти почали перетворюватися на

поліфункціональні оздоровчі центри. Слід зазначити, що упродовж останніх років «spa&wellness» туризм приваблює все більше людей з боку молодій аудиторії (віком до 30 років). У 2008 р. частка цього сегменту склала близько 15% відвідувачів курортів, а у 2016 р. – вже 24%. Переважна більшість в цій групі належить жінкам (до 74%) [35-46].

3.2. Енотерапія як інструмент винної рекреації

Кілька десятиліть виноградне вино є однією з обговорюваних тем в медицині. Лікарі та дієтологи, прихильники споживання вина та здорового способу життя сперечаються про те, чого ж більше в келиху вина – користі чи шкоди?

У 2013 році крапку у віковій дискусії поставили вчені: тридцятирічний дослідження, проведене фахівцями Паризького та Бордоського університетів, дозволило їм впевнено заявити: споживання цього напою приносить організму більше користі, ніж шкоди. Адже з 35 тисяч піддослідних найбільш здоровими виявилися саме ті, хто вживав вино, — зрозуміло, помірні дози.

Енотерапія у перекладі означає лікування вином. Натуральне виноградне вино містить у собі велику кількість мінералів: залізо, мідь, цинк, марганець, калій, кальцій, хром, рубідій, різні амінокислоти, дубильні речовини та інше. Всі сполуки потрапляють у вино з виноградних кісточок та шкірок, які використовуються під час виробництва алкоголю. При вживанні винограду ці частини найчастіше викидаються. Але при виготовленні вина, особливо червоного, використовують саме їх.

У винах різних типів міститься понад 1000 сполук, що мають різну хімічну природу: антиоксиданти, азотисті сполуки, харчові органічні кислоти, алкалоїди, стероїдні гормони, широкий спектр фенольних сполук, вуглеводи та багато інших. У винограді та його похідних знаходиться

комплекс незамінних амінокислот, комбінація глюкози та фруктози, вітамінів групи В, С, Р, РР, А, натрію, заліза, калію, магнію та інших мікро- та макроелементів. З точки зору збереження краси та молодості найбільш цінними речовинами, що містяться у вині, вважаються поліфеноли: вони борються з вільними радикалами, що накопичуються в організмі людини. Це особливе властивість вина дало розвиток новому напрямку в антивіковій б'юті-терапії. Винні маски застосовуються з метою нормалізації стану шкіри, дозволяють повернути їй пружність і здоровий колір.

Ще виноградні вина мають бактеріостатичну та бактерицидну дію, знищуючи цілу низку хвороботворних мікроорганізмів. Цікавий факт: природна вода будь-якого походження може вважатися цілком незараженою, якщо до неї додати 1/3 вина.

Червоне виноградне вино містить у собі поліфеноли. Ці корисні речовини не дають утворенню та поширенню в тілі людини вільних радикалів. Крім цього, вино має протимікробну властивість, є антидепресантом. Вживати його, звичайно, потрібно в помірних кількостях. Інакше алкоголізм може зруйнувати ваш організм.

Застосовують такий спосіб лікування великої кількості захворювань вже довгі роки. Вживання вина як терапії відоме ще з часів стародавнього Риму. Найбільше шанувальників має цей спосіб у Франції, Іспанії, Греції.

У сучасній косметології, крім вживання вина всередину, можна робити винні маски. Такі заходи сприяють покращенню пружності шкіри за рахунок стимуляції вироблення колагену. Косметичні процедури з використанням вина є досить популярними у багатьох країнах Європи.

Лікувальні властивості:

- Червоне вино сприяє перетравленню жирної їжі, м'яса, полегшує процес травлення.
- Виводить токсини із організму.
- Покращує кровообіг, розчиняє бляшок холестерину, благотворно впливає на серцево-судинну систему.

- Підігріте червоне вино (глінтвейн) допомагає при застудних захворюваннях, відновлює сили.
- Вино збільшує кількість хорошого холестеролу та зменшує кількість поганого.
- Нормалізує кров'яний артеріальний тиск.
- Перешкоджає атеросклерозу, тромбозу.
- Червоні сорти Бордо сприяє очищенню шлунка при розладах.
- Біле вино застосовують як профілактичні заходи у разі хвороб суглобів.
- Застосовують як засіб боротьби з меланхолією та депресією.
- Біле вино збуджує апетит.

При проходженні курсу лікування вином необхідно скоротити у своєму раціоні кількість м'ясних страв, жирів тваринного походження, солі, цукру. Потрібно збільшити споживання рослинної їжі та морепродуктів, додати лікувальний ефект прогулянок на свіжому повітрі та 12-годинного повноцінного сну.

Протипоказання

Безумовно, таке неоднозначне винолікування можна застосовувати не всім пацієнтам.

Чи не призначають дітям, такий ризик не виправдовує себе.

Не рекомендується вагітним жінкам.

Не можна використовувати цей метод хворим на алкоголізм, це ще більше погіршить основну хворобу.

Не застосовують таке лікування пацієнтам із хворобами печінки, нирок, підшлункової залози. Перед початком терапії необхідно пройти консультацію спеціаліста-енотерапевта.

Цукровий діабет, туберкульоз, виразка є протипоказання для такого способу.

Особливу обережність слід виявляти після прийняття медикаментозних препаратів. Не можна поєднувати ліки та винолечение.

Дозування

Лікування вином може викликати звикання. При значному перевищенні дози настає отруєння. Тільки регулярне та помірне споживання вина має терапевтичний ефект. Для чоловіків дозування становить близько 400 мл на день. Для жінок – 200 мл на день. Потрібно дотримуватися помірності, щоб надалі не довелося боротися з алкоголізмом [47-48].

Одже правильне застосування методу енотерапії можна впровадити як один із засобів рекреації людини.

3.2 Характеристика туристичної локації для запровадження винної рекреації

Виноробня «Beukush winery» знаходиться у с. Чорноморка, Очаківський район, Миколаївська область [49-50].

Рис. 3.1. - Виноробня «Beukush winery»

Це той випадок, коли пристрасть до вина призвела до заснування одного з найкращих малих виноробних господарств України і, пройшовши через терни до зірок, не перестає дивувати своїх прихильників. Засновником виноробні є Шнейдеріс Євген Леонідович. Технолог виробництва — Ольга Миколаївна Ромашко.

У 2010 році виникла ідея виноробного господарства. Пройшовши шлях від аналітики ґрунтів, сонцестояння та вибору саджанців, у 2012 році було закладено перший виноградник на мисі Бейкуш, береги якого омиваються з

одного боку Березанським лиманом, з іншого — Бейкушською затокою. 2014 року отримано перший врожай. Виноробня є уособленням високотехнологічних, сучасних засобів виробництва вина. Об'єм виробництва сягає 24 тисячі літрів на рік. Для витримки використовується 64 баріки французького, американського та українського дуба. 2017 року виноробня Veukush winery отримала ліцензію на розлив.

Геологічно земля, де розташовано виноградники,— це частина рівнинного водороздільного плато між Бузьким та Березанським лиманом Південного Степу зі сформованими темно-каштановими суглинковими ґрунтами. Виноградники розташовані в кількох сотнях метрів від моря та з трьох сторін оточені водою, вони постійно продуваються вітром. Сусідство із лиманами та морем працюють як великий природний кондиціонер, пом'якшуючи клімат у посушливі роки, а вітер, продуваючи виноградник, значно знижує ризик розвитку грибкових захворювань лози.

Кількість сонячних днів у році складає 225, середньорічна кількість опадів складає 400 мм. Ґрунти коричневі, глинозем. Площа посадки винограду сягає 11 га, висаджено ще 2 га молодого сорту Тельті-Кюрюк. Вік лози — 6 років.

Рис. 3.2. - Виноробня «Veukush winery» - туристична локація

На виноробні активно розвивається винний туризм. Виноробня Бейкуш проводить дегустації вина у мальовничому місці, з якого відкривається краєвид на власні виноградники та лиман. Це місце облюбували прекрасні білі лебеді й навіть узимку не відлітають у теплі краї, дуже їм тут подобається. Поряд знаходиться Аквапарк та неповторний вид на море.

Виноробня розташована на косі між Чорним морем і Березанським лиманом, а з майданчика для дегустації відкривається мальовничий вид на Бейкушську затоку і наші виноградники.

У туристів є можливість відвідати винний погріб, дізнатися, як робляться вина і продегустувати їх разом з сомельє.

Виноробня відкрита для екскурсій і дегустацій з 1 травня по 1 жовтня. Дегустації проводяться щодня о 10:00, 13:00 та 16:00. Тривалість екскурсії з дегустацією – 2 години. Максимальна кількість гостей – 16 осіб.

Обов'язкове попереднє бронювання [51, 52].

Виходячи з характеристики об'єкту, наявних складових, було розроблено модель винної рекреації на прикладі виноробні «Beukush winery», яка представлена на рис. 3.3.

В основі розробленої моделі лежать природно рекреаційні ресурси, туристично-рекреаційні ресурси та проаналізована інфраструктура для реалізації рекреації.

Рис. 3.3. – Модель організації винної рекреації на прикладі виноробні «Beukush winery»

3.4. Розробка туристичного маршруту для оздоровлення у напрямку Одеса-Миколаїв

Дослідження характеристики туристичної локації у пункті 3.2 дає змогу побудувати туристичний маршрут, направлений на оздоровлення людини у напрямку Одеса - с. Чорноморка, Очаківський район, Миколаївська область

У туристів буде можливість відвідати виноробню, що знаходиться в унікальному місці на мисі Бейкуш, берег якого омиваються з одного боку Березанським лиманом, а з іншого Бейкушською затокою.

Це також заповідна зона рідкісних птахів.

Симбіоз занурення в унікальні природні ресурси, споживання вина безпосередньо на місці у супроводі пташинних співів має викликати заспокоєння, умиротворення, зцілення, регуляцію діяльності нервової системи та багато іншого корисного для здоров'я людини.

На рис. 3.3. Зоображено схему маршруту з м. Одеса до с. Чорноморка, Очаківський район, Миколаївська область

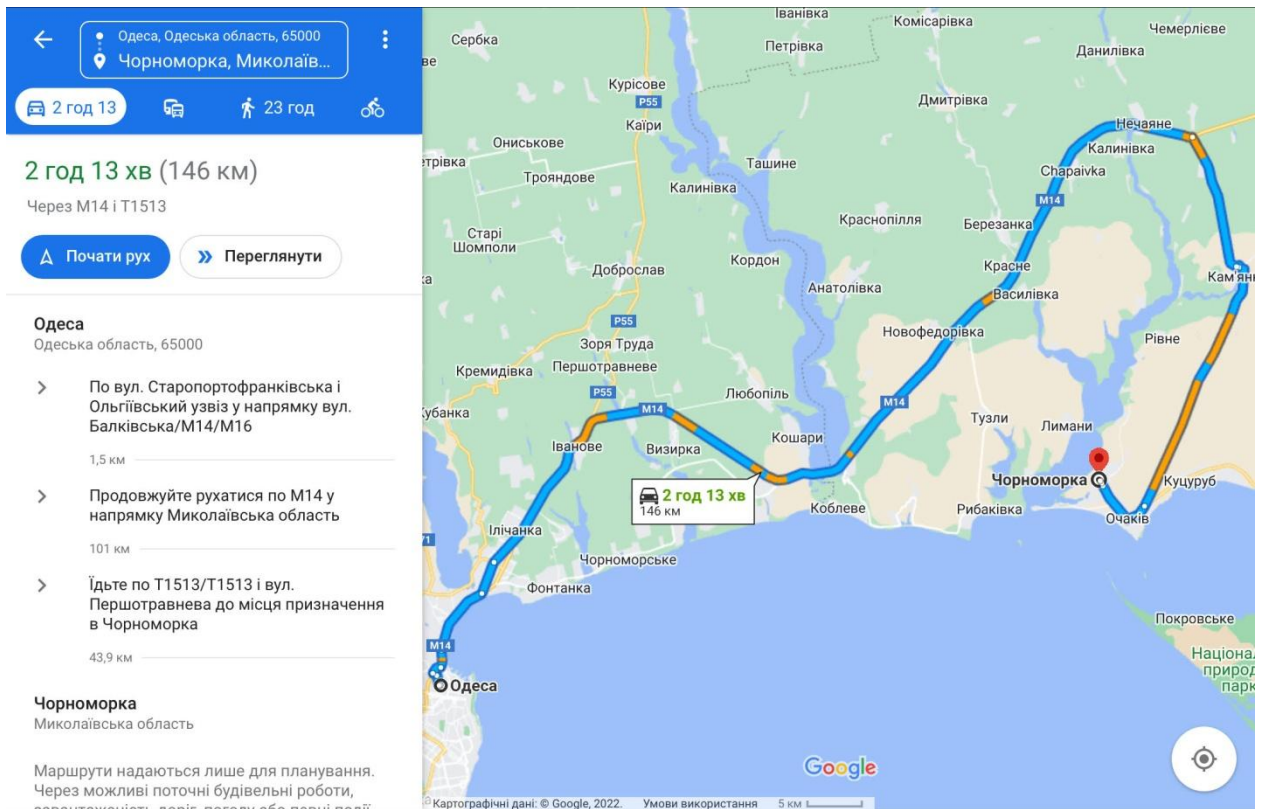

Рис. 3.3. Схема маршруту для винної рекреації на виноробню «Beukush winery»

Маршрут становить 146 км, дістатись можна за 2 години 13 хв.

Висновки до розділу 3

Лікувально-оздоровчий туризм є перспективним та користується популярністю серед населення, яке дотримується здорового способу життя і піклується щодо стану свого здоров'я. У наш час розвиваються нові найрізноманітніші курорти та послуги у сфері лікувально-оздоровчого туризму. Аналізуючи сучасний стан санаторно-курортної бази, найбільша їх кількість концентрується у Причорноморському регіоні (де наявні кліматичні та грязьові курортні ресурси). За досліджуваний період, а саме з 2011-2017 рр. зросла чисельність закладів санаторно-курортної бази у Одеській та Запорізькій областях. Крім кліматичних та грязьових курортних ресурсів, в Україні є бальнеологічні, які концентруються в переважній більшості на території Карпатського та Подільського регіонів. Отже, наявну

інфраструктурну складову лікувально-оздоровчого туризму варто модернізувати та наповнювати інноваційними послугами.

Висновки та рекомендації

1. Досліджено визначення понять "дозвілля", "рекреація" і "туризм",
2. Досліджено рекреацію і туризм - як поняття про дію, спосіб організації вільного від роботи часу;
3. Проаналізовано підгрунття сучасної рекреаційної діяльності і уявлення про її доцільність, необхідність і способи реалізації;
4. В епоху античності сформувалося уявлення про ідеальний для відпочинку ландшафт, яке з певними видозмінами дійшло до наших днів;
5. Виявлено, що рекреація і туризм - акт індивідуального споживання культурних надбань людства й естетико-енергетичного потенціалу природних атракцій. Проаналізовано рекреаційні ресурси.
6. Встановлено, що до рекреаційних форм входить: оздоровлення, поліпшення фізичної форми, серфінг, скелелазіння, піші прогулянки.
7. Виявлено рекреаційні цілі.
8. Охарактеризовано види ресурсів.
9. Запропоновано новий вид рекреації – оздоровлення за допомогою винної терапії, винна рекреація.
10. Обрано туристично-інфраструктурний об'єкт для впровадження запропонованого виду рекреації.
11. Розроблено модель винної рекреації з широким асортиментом додаткових послуг.
12. Розроблено маршрут на об'єкт, що надає послуги з винної рекреації.

Список використаних джерел літератури

1. Стратегія розвитку туризму та рекреації -[Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11171/1/30.pdf>
2. Економіка рекреації та туризму -[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/26223/1/2021-%D0%A1%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E%20%D0%90%2C%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E%20%D0%9E%2C%20%D0%94%D0%B5%D1%85%D1%82%D1%8F%D1%80%20%D0%9D%20%D0%90%20%D1%82%D0%B0%20%D1%96%D0%BD.pdf>
3. Основи рекреалогії -[Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7227/1/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%20%28%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%BE-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%29.pdf>
4. Кусков А.С. Рекреационная география: учебно-методическое пособие. /А.С.Кусков, В.Л.Голубева, Т.Н. Одинцова.-[Електронний ресурс].- Режим доступу: http://revolution.allbest.ru/geography/00012713_0.html .
5. Александрова А.Ю. Теоретический основы географии туризма. Туризм и культурное наследие. Межвузовский сборник научных трудов./А.Ю. Александрова. -[Електронний ресурс].- Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/aleksandrova.htm.
6. Стафійчук В. І. С 759 Рекреалогія: навчальний посібник / Стафійчук В. І.. – Херсон: ОЛДІ ПЛЮС, 2017. – 428 с.

- 7.Зорин И.В. Рекреационная сущность экологического туризма./И.В. Зорин. - [Электронный ресурс].- Режим доступа : <http://lib.sportedu.ru/press/tpfk/2002N11/p9-13.htm>.
- 8.Кирсанов В.В. Концептуальные подходы к исследованию педагогических и рекреационных технологий в социально- культурной сфере. // Міжнародна науково- практична конференція «Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля» ,4-6 червня 2004р.-К., 2004.-[Электронный ресурс].- Режим доступа: http://knukim.edu.ua/science_events_conf_osndoc.htm
- 9.Масляк П.О. Рекреация география : навч. посіб. /П.О.Масляк.- К.: Знання, 2008.- 343 с.
10. Николаенко Д.В. Введение в рекреационную географию./ Д.В. Николаенко, Т.В. Николаенко.-Х.,1998.- 178 с.
- 11.Фоменко Н.В. Рекреационні ресурси та курортологія. Навчальний посібник /Н.В.Фоменко.-К.: Центр навчальної літератури, 2007.-312 с.
- 12.Knudson D. M. Outdoor Recreation. New York, London: Macmillan Publishing Company & Collier Macmillan Publishers, 1984.
- 13.Gordes K. Millennium Trails and Scenic Byways: Recreation in the 21st Century // The Journal of Physical Education, Recreation & Dance, Jan 2001 №72 i1. P. 21-32.
14. Hall C. M., Page S. J. The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space. New York: Routledge, 1999.
15. Див.: Ganzenmuller W. Das Naturgefühl im Mittelalter (Beitrage zur Kulturgeschichte des Mittelalters und der Renaissance, hrsg. von Walter Gotz, Bd. XVIII). Leipzig-Berlin, 1914; Geikie A. The Love of Nature Among the Romans During the Later Decadens of the Republic and the First Century of the Empire. London, 1912;
- 16.Мацола ВЛ. Рекреационно- туристичний комплекс України // НАН України. Інститут регіональних досліджень. — Львів, 1997. — 156 с.
- 17.Багров М.В. Принципи концепції рекреаційного розвитку Криму// Український географічний журнал. – 1997, № 1. – С. 32-34

- 18.Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Київський ун-тет, 2001. – 395 с.
- 19.Бейдик О.О. Географія туризму: Навч.-метод. комплекс для студ. спец. «Туризм». – К.: ВГЛ «Обрії», 2007. – 108 с.
- 20.Бережная И.В. Формы организации и методы управления рекреационной сферой в новых условиях хозяйствования (на примере Крымского региона): Автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.10.01/ НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исслед. – Донецк, 1997. – 24 с.
- 21.Кушнірук Ю.С. Рекреалогія: Навчальний посібник – Рівне: НУВГП, 2015. 148 с.
- 22.Габрель М.М. Архітектурно-ландшафтні дослідження рекреації в регіоні. Стан та проблеми інформаційного забезпечення //Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспектива культурного та економічного розвитку: Праці Міжнародного Конгресу (Трускавець, 23-28 трав. 2000 р.). – Трускавець, 2000. – С. 54-59
- 23.Геоєкологія рекреаційних зон України. — К.: Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996. — 200 с.
24. Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект) [текст] : навч. посіб. / І. О. Гродзинська, С. Г. Нездоймінов, О. В. Гусева, А. В. Замкова. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 264 с.
25. Курорти та санаторії України [Текст] : наук.-практ. довід. / [авт. — упоряд. : О. П. Тарасенко, В. С. Соколов ; за ред. : К. Д. Бабов, В. В. Єжов, О. М. Торохтін]. — К. : Фолігрант, 2009. — 428 с
- 26.Коган Л.Н. Словарь прикладной социологии. – Минск, 1984. – 259 с.
- 27.Масляк П. О. Рекреаційна географія. — К.: Знання, 2008. — 343, с.
- 28.Соціально-економічна географія України / За ред. О.І.Шаблія,. — 2-ге вид., перероб. та доп. — Львів : Світ, 2000. — 679 с.
29. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України. Навч. Посібник / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. — К.: Альтерпрес, 2007. — С. 369

30. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. — К.: Центр навчальної літератури, 2007. — 311 с.
31. Рекреації. Етапи розвитку рекреаційної діяльності - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://syzpc.ru/winterizing-your-home-or-apartment/osnovnye-vidy-rekreacii-ponyatie-rekreacii-etapy-razvitiya-rekreacionnoi-deyatelnosti/>
32. Рекреаційні зони, їх види та правовий режим - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/ekolog/4172-rekreatsijni-zoni-jikh-vidi-ta-pravovij-rezhim.html>
33. Оцінка рекреаційно-туристичного потенціалу регіону - [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5474/1/%D0%9E%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%83%20%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D1%83.pdf>
34. Стратегічні орієнтири розвитку рекреаційнотуристичної сфери в Українському Причорномор'ї - [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.re.gov.ua/re200902/re200902_023_KharichkovSK,VorobyovaOA,DyshlovyIM.pdf
35. SpaBusinessAssociation [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.britishspas.co.uk/spa_guide/definitions.php.
36. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В.І. Мацола. — Львів, 1997. — С. 9-33
37. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. вид. 2-е. К.: Альтерпрес, 2010. 404 с.
38. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. / Є.В. Панкова — К.: «Альтерпрес», 2003. — С. 352

- 39.Заваріка Г. М. Курортна справа: навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2015.
- 40.Коваленко Н. О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України // Економіка харчової промисловості. Одеса, 2015. Том 7. Вип. 4. С. 21-27.
- 41.Коллективні засоби розміщення в Україні у 2017 році : статистичний збірник / О. О. Кармазін. К. : Державна служба статистики України, 2018. 142 с.
- 42.Корнус О. Г., Корнус А. А. Перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Сумській області // Туристичні тренди 2017: інновації, бренди, дестинації. Збірник матеріалів Всеукр. науково-практич. конференції, присвяченої 10-річчю кафедри туристичного бізнесу ХТЕІ КНТЕУ / Гол. ред. К.Д. Гурова, ред. колегія Олійник Н.Ю. та ін. Харків: «Цифра-Принт», 2017. С. 33-35.
- 43.Новікова В. І Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні // Географія та туризм : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. Вип. 16. С. 93–102.
- 44.Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації // Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29 (1). С. 179-189.
- 45.Стафійчук В. І. Рекреалогія. Навч. посіб. Київ, 2006. 264 с.
46. Сидоров В.М. Рекреалогія — система наук об отдыхе / В.М. Сидоров — К., 1990.
- 47.Устименко Л. М. Історитко-суспільні аспекти спеціалізованого туризму // Питання культурології. Зб. наук. праць. 2013. Вип. 29. С. 138–146.
- 48.Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. К. : ЦНЛ, 2007. 311 с.
- 49.Що таке енотерапія і як перетворити вино на ліки -[Електронний ресурс].- Режим доступу: https://lifestyle.segodnya.ua/lifestyle/food_wellness/chto-takoe-enoterapiya-i-kak-prevratit-vino-v-lekarstvo-sovety-vrachey-1053804.html
- 50.Енотерапія -[Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://likarni.com/articles/netradicionnaja-medicina/enoterapija>

51.Офіційний сайт компанії -[Електронний ресурс].- Режим доступу:
<https://beykush.com/>

52. Виноробня «Beykush winery» Винний Гід України
-[Електронний ресурс].- Режим доступу:
<https://www.uabestwine.com/vynorobnia-beykush-winery>

Додаток Б. Перевірка на антиплагіат

Перевірка тексту на плагіат

Кваліфікаційна робота бакалавра.

Тема: «Винна рекреація як напрямок розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах України»

Засіб перевірки UniCheck

Унікальність по фразам > 30 %

Унікальність по словам > 30 %

Ім'я користувача:
Федір Трішин

ID перевірки:
1011609532

Дата перевірки:
18.06.2022 17:06:01 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
18.06.2022 17:09:26 EEST

ID користувача:
100009626

Назва документа: кваліфікаційна робота_Ангельчук Катерина

Кількість сторінок: 78 Кількість слів: 13407 Кількість символів: 97910 Розмір файлу: 3.44 MB ID файлу: 1011477968

40.5%
Схожість

Здобувача/ки

Кожухар А.К.

Керівник/ки

д.е.н., проф.. Меліх О.О.

К.е.н., ст.. викл Шекера С.С